

חיים יחיל

פעולות המשלחת הארצישראלית לשארית הפליטה, 1945–1949 (א)

הסקירה, המתפרסמת כאן לראשונה, נכתבה לפני יותר משלושים שנה על ידי ד"ר חיים יחיל בראשית קיץ 1949, מיד אחרי שובו ארצה משליחותו בת ארבע וחצי השנים בגרמניה. סמוך לגמר מלחמת העולם השנייה, בסוף שנת 1945, נחמנה ד"ר חיים יחיל לראש „פלוגת הסעד" מטעם הסוכנות היהודית שיצאה לגרמניה במסגרת אונר"א – ארגון הסיוע של האומות המאוחדות (– UNRRA United Nations' Relief and Rehabilitation Administration). לאחר הקמת מדינת ישראל נחמנה לקונסול ישראל בפני שלטונות הכיבוש בגרמניה ותמשיך לפעול במחנות העקורים של היהודים בגרמניה עד לחיסולם ב־1949. הסקירה על הפעולה שניהל במשך ארבע וחצי שנים נכתבה תוך ידיעת המשמעות הפוליטית וההיסטורית של האירועים שהתרחשו ב„חזית השנייה" של המאבק לעצמאות והיא משקפת את העובדות תוך ניתוחן והערכתן כפי שנצטוו או בעיני רוחו. הסקירה נכתבה ברצף ובשטף, כמעט ללא מחיקות. בין התפקידים הרבים שמילא בחייו – בתנועה החלוצית, בעבודה הסוציאלית, בפעילות תרבותית והסברתית, באיגוד המקצועי, במדיניות חוץ ופנים ובספרות – ראת ד"ר חיים יחיל את פעילותו במחנות העקורים בגרמניה כשיא הפעילות בחייו. בשנותיו האחרונות החכוון להשלים את הסקר במיכנון כתיבת ספר מקיף על הנושא ואף החל בריכוז החומר לעבודה זו, אלא שלא זכה לסיים את המלאכה.

חיים יחיל (הופמן) ד"ל נולד ב־1905 במראביה שבצ'כוסלובקיה. בגיל צעיר החל לפעול בתנועה הציונית והחלוצית ועלה ארצה יחד עם החלוצים שהקימו את קיבוץ גבעתיים. יצא בשליחות לוונייה ולאחר מכן לפראג ותפקד להיות אחת הדמויות המרכזיות בהנהגה הציונית ובמחנה ארץ-ישראל העובדת. עם עלות היטלר לשלטון בגרמניה קיבל על עצמו את ניהול הלשכה הסוציאלית של הקהילה היהודית בפראג, שטיפלה בפליטים מגרמניה. קיים יחסים הדוקים עם התנועה הסוציאליסטית בצ'כוסלובקיה ובאוסטריה והירבה לכתוב בנושאים ציוניים וכלליים. ספרו „נושאי ההגשמה", על דרכה של תנועת הפועלים הציונית, זכה לתפוצה בשפות שונות. עם כיבוש פראג בראשית 1939 החליט שעליו להסתלק מצ'כוסלובקיה. מ־1942 פעל בסוכנות היהודית (בקליטת העליה) ולאחר מכן בוועד הפועל של הסתדרות העובדים. ב־1951 עבר למשרד החוץ כמנהל מחלקת ההסברה, סגן-מנהל משלחת השילומים בגרמניה, שגריר בארצות סקאנדינאביות ובשנים

1960–1964 מנהל כללי של משרד החוץ. ב־1965, עם הקמת רשות השידור, התמנת ליושב־ראש הרשות עד 1972. לאחר מלחמת ששת הימים – בת נפל בנו יונתן – היה פעיל במועצה להנצחת החייל ונמנה עם מייסדיה ומנהיגיה של „התנועה למען ארץ־ישראל העלמה“. בשנים אלו פירסם מאמרים בעיתונות היומית וכן את ספרו „הסוציאליזם הסקנדינבי“. היה בין עורכיו של אוסף העדות על מדיניות החוץ של ישראל, באנגלית, שהופיע לאחר מותו. ב־1977 הופיע סובץ מסותיו ומאמריו „חזון ומאבק“ (תשנ"ז).

פתח דבר

במשך כל שנות מלחמת־העולם השנייה לא פסקו הנסיונות של היישוב לבוא במגע של ממש עם קיבוצי היהודים הנתונים ביד האויב. מרכזי נעדר־התצלה בקושטא, ג'נבה, ליסבון וכו', פעולות השליחים של המוסד לעליה, החסיבת היהודית הלוחמת (הבריגאדה) ומפעל הצנחנים הם הביטויים החשובים ביותר למגמה זו.

עם הקמת אונר"א בסוף שנת 1943 נתעורר הרעיון לבוא במגע עם אירגון בינלאומי זה לעזרה ולשיקום ולהכין משלחת אשר תפעל במסגרתו בכל מקום אשר אליו נוכל להגיע. עלי־פי הצעתו של חיים אנצו סירני ז"ל נוסדה עלי־ידי הסוכנות היהודית והוועד הלאומי המועצה לפלוגות הסעד לגולה, אשר בראשה עמד ד"ר א. כצנלסון (גיסן). מטעם המועצה נשלח מר ל. הרמן לקאהיר לשם משא ומתן עם מרכז אונר"א למורה התיכון ולארצות הבאלקאן. היינו צריכים להתגבר על קשיים מרובים – הרי לא היינו מדינה והסוכנות והוועד הלאומי גם לא היו אירגונים סוציאליים כדוגמת הצלב האדום. אחרי דיונים מייגעים אושרה סוף־סוף משלחת מטעם היישוב ליוון, אשר יצאה לדרכה באפריל 1945. גם משלחת זו אושרה רק בתנאי המפורש שהיא באה לשרת את כל האוכלוסיה ביוון ואין לה תפקידים מיוחדים לגבי היהודים דווקא. הסכמנו גם לתנאי זה, מתוך תקווה כי עלי־ידי כך נקנה לנו דריסת־רגל באונר"א, ותקווה זו לא נתבדתה.

עם גמר המלחמה, כאשר נודע כי נותרו יהודים בחיים במחנות־הריכוז בגרמניה, פנה נציג הסוכנות היהודית בלונדון אל המרכז האירופי של אונר"א בתצעה לשיגור משלחת מארץ־ישראל. הצעה זו חודשה בעת ביקורו של חבר הנהלת הסוכנות א. דובקין במחנות גרמניה ביולי 1945, ואונר"א הסכימה אז למשלחת בת 36 חבר בראשותי, כמובן בתנאי שהסכם זה יאושר עלי־ידי שלטונות הצבא. אישור הצבא ניתן בספטמבר 1945 והותנה כי הקבוצה הראשונה של המשלחת תכלול 13 איש. בריבזמן ניתן אישור למשלחת של 6 אנשים למחנות באיסלית; אולם גם אישור זה לא הועיל, כי לא עמדו לרשותנו אמצעי החברה עלי־מנת להגיע לגרמניה.

בביקורו בגרמניה בסוף אוקטובר 1945 ביקש ד. בן־גוריון את עזרתו של המפקד העליון האמריקני הגנרל אייזנהאור ותלה הסכים לשלוח מטוסים מיוחדים לארץ־ישראל עלי־מנת להביא את השליחים וכן ספרי־לימוד וכו'. בסוף נובמבר באמת הגיע המטוס הראשון. הדבר היה בימים הסוערים אחרי הצהרת בזון ואחרי התתנגשויות בשרון ובעמק חפר בעקבות אוניות־המעפילים „ברל כצנלסון“. על ערי הארץ הטל עוצר. ניצלנו שעה קלה של הסרת העוצר לפני כניסת השבת עלי־מנת לצאת את תל־אביב והתאספנו בבית־החלוצות בפתי־תקווה כדי לחכות

המשלחת הארצישראלית לשארית הפליטה

לבוא המטוס. זה התמחה, וכאשר הגיע התברר כי לא דאגו להשיג רישיון לחסות נוסעים. לא נשאר לנו אלא להטעין את המטוס בספרים ומכתבים, שי לחנוכה, ולחכות לבואו שנית. סוף־סוף סדרו כל הניירות, המטוס הגיע בפעם השנייה, ובשבת ד' בטבת תש"ו (8.12.1945), המראנו משדה־התעופה לוד. בימים אלה נתכנסה בירושלים ישיבת המליאה של הנהלת האוכנות וערב יציאתנו נתקבלה בה החלטה כי הסוכנות תקבל את מכסת העליה של 1,500 רישיונות לחודש אשר בוין ניאום להעניק לנו. החלטה זו נתקבלה מתוך הנחה כי אסור לנו לדחות כל אפשרות לקצר את סבלות היהודים הנמקים במחנות ומחכים ליום גאולתם.

דרכנו הביאה אותנו לקאהיר ומשם לטוניס, בה נאלצנו מחמת מגה־האוויר הסוער לחנות ימים. יומיים אלה היו ימים גדושים פגישות עם היהודים בגיטו טוניס, עם הנוער הציוני, עם פשוטי העם. היתה זאת חוויה עמוקה.

אחרי טיסה הרפתקנית הגענו ביום ג', 11 בדצמבר, בערב לשדה־התעופה בקירבת פראנקפורט ולמחרת התייצבנו בפני מיפקדת אוגרי"א. עשרה ימים אחריו הגיעה קבוצה שנייה בת 7 שליחים, וכך מנתה המשלחת הראשונה 20 חבר.

שבעה חודשים עברו מאז נגמרה מלחמת־העולם ועד הגיענו לגרמניה; שבעה חודשים מאז שחרור פליטי ישראל ועד הגיע המשלחת הארצישראלית הראשונה לשארית הפליטה הכמחה לציון. לא מצאנו, איפוא, לוח חלק. לא התחלנו את עבודתנו במעשה בראשית; אלא היינו צריכים ללמוד ולהכיר את העתפותות שחלה בשבעת החודשים האלה בתוך שארית עמנו ולבנות על מסד שלא אנחנו יצרנו. אך עם זאת, הכל היה רק בראשית התהוותו; ואם כי נראה היה לרבים מבין הפליטים כי איתרנו לבוא, באשר הפתרון הסופי של בעייתם הרי מוכרח לבוא תוך זמן קצר, המציאות היתה אחרת לגמרי; ורק בתקופה הראשונה אחרי בואנו התחילו להסתמן קווי התפתחות לעתיד.

בקפצת־דרך הגענו מן ההוי הארצישראלי המוצק והתוסס אל תוך עולם זר, ערטילאי ומשומע. בעודינו בכל נינו נפשנו בנולדת, על חיי המסופים, על יצירותיה ועל מלחמתה אשר זה עתה נכנסה לשלב של תיאבקות קשה עם משטר מיצר ועוז, ירד, המבצר המעופף המסיע את המשלחת הארצישראלית הראשונה לתפרצות הפליטים על אדמת גרמניה הסמאה.

גרמניה בחורף 1945

גרמניה היתה עדיין מבוחרת, פצועה, נכנעת ומשותקת. רוב עריה הגדולות היו תלי חרבות ואיש לא טיפל בפינוי ההריסות. איש לא שאל למאות האלפים, ואולי המיליונים, אשר נקברו מתחת לעיי המפולת. התעשייה לא עבדה. במיספר ערים לא היה לגרמנים אור השמל. רכבות שירתו את הציבור האזרחי רק בסביבה הקרובה של כל מרכז עירוני גדול. לאזרחים לא היתה רשות להשתמש במכוניות או בטלפון. קשר דואר מעיר לעיר היה עניין לשבועות. בערים היה רעב כבד — לא כן בכפרים. מנגנון המדינה האדיר, אשר היה לו שלטון בלתי־מוגבל בכל שטחי החיים, נחרס לרסיסים ולא היה עוד. שלטונות הכיבוש אמנם התחילו כבר אז לתקם מוסדות לשלטון עצמי של הגרמנים בערירות וגם בארצות (Länder),

אך מוסדות אלה היו ממונים ותחום שלטונם מצומצם ביותר, באשר כל תחלופותיהם טעונות היו אישור מטעם שלטונות הכיבוש. כזו הארגונים והשכל עד עפר, העם הגרמני לא נשא את סבלו ואת מפלתו בנאות. כשם שבתקופת גאולה היו עבדים נשליטתיהם כן היו עתה מוכנים לסרת את ארציהם החדשים. והעוצה לבגדי השרד היתה, כנראה, טברעה עמוק בדמם. הם התחנפו לכובשים וחיששו את חסותם. דיברו בלעג על הנהגתם מאתמול, אשר לכבוד רגילים היו להריע והשתדלו לעורר רגשי רחמים לעננם וסבלם. עם זאת רחוקים היו מכל ההווריתשובת אמיתיים. הם לא עשו את חשבון נפשם. הם לא חיטטו במעשיהם, אלא ראו בגורלם רק את האסון שבא עליהם באשמת הזולת; חלילה לא באשמתם הם. לא קמה בחוכם שום תנועה אשר תחפש ערכים חדשים. לא חל קפנה ברוחם. התנועות הפוליטיות אשר קמו מחדש לא היו אלא המשך לאותן התנועות אשר היו קיימות לפני שהיטלר הגיע לשלטון, אשר פשטו את הרגל מזמן, ואשר בחוסר חזון, חוסר הצוה וחוסר און גרמו לאסון הידרדרות גרמניה למדרון ואחריה אירופה כולה. תנועות אלו, על מנהיגיהן הכושלים, קמו כצל רפאים בתוך החלל הריק, כאשר שלטונות הכיבוש חיפשו ללא הצלחה אחרי גורמים ציבוריים שאפשר יהיה למסור להם חלק בשלטון העצמי. הן נתקיימו בחסדי השלטון הכובש, ללא שורשים בעם וללא תשפעה עליו. קייסת היתה, כמובן, מתחרת באצית; אך היא ירדה למעמקים, מתוך הכרת שלא יעבור זמן רב עד אשר יכשלו תנאים לחידוש תנועתם, וכל גילוי מוקדם יובל להביא רק לירי תחלשתה.

המוני העם ראו לפנייהם רק מטרה אחת: לזכות בפת לחם נוספת, להבטיח קיום אלמנטארי ולהתרחק מכל דבר פוליטי. מעולם לא היה עם נתון בירידה כלכלית, תרבותית ואנושית כזו מבלי שיתעורר בו אף ניצוץ של תנועה מתפכנת. ברוחב הגרמני שררו הכניעה, התנופה והשחיתות, ההלשנה, השוק השחור והזנות. ברחובות שוטטו קבוצות יתרים וביקשו נדבות מחיילים אמריקנים, גברים היו מחפשים בצדי המדרכות אחרי בדלי סיגריות, נשים זנערות היו מזכרות את גופן תמורת שוקולד או מיספר סיגריות.

בתוך עולם הרוס ומפולש זה היה קיים עולם אחר שונה ממנו תכלית שינוי, היה זה עולםם של הכובשים. כשלוש מאות אלף חיילים אמריקנים ואלפי פקידים שלטו באיוור מאוכלס עשרים מיליון גרמנים. הם שוכנו בבתי הסובים ביותר אשר נותרו. הם קיבלו ממולדתם אספקה רבה וטובה. זה היה עם צעיר, עשיר, רענן ותמים, אשר נחנה מנצחוננו. לא היה חסר מאומה — ולא טרח להבין את התפקיד המוטל עליו בכינון עולם חדש על תל תזרבות של עולם הרוס ללא תקנה. שאט־נפשם כלפי המיטטר הנאצי היה כנה ואמיתי, אך לגבי השאלה כיצד לבנות משטר חדש היו חסרי עצה. סיסמת החינוך־מחדש (reeducation) נשארה מלה ריקה ללא כל תוכן ממשי. בינתיים נהגו המוני החיילים מבטחונם הם ומעושרם. חיש מהר נוצרו קשרים בין החברה והמשק הגרמני ההרוס לבין המשק הצבאי האמריקני האיתן. מיצרכי מזון, סיגריות ואף דולארים הוחלפו ביצירות אמנות, מצלמות, כלי חרסינה וכו'. אהבת הנשים הגרמניות המוצעת ברחבי־לב לא הושבת ריקם ותוך פרק זמן לא ארוך החלה פרשת מזורה של חינוך־מחדש: תמורות בתלך־הרוח של החייל האמריקני תחת השפעת הנערות הגרמניות.

המשלחת הארצישראלית לשארית הפליטה

בתוך עולם מוזר זה של מדינה גדולה אשר חללה להוות מדינה היה קיים מעגל חברתי ומשקי שליטי, הוא מעגל הפליטים העקורים. עם טיוב והגתם, שוחררו בשטחים הכבושים והמושחרים כשישה מיליונים בני לאומים אחרים, בחלקם כלואים במחנות-הריכוז, בחלקם ביחידות של עבודת-כפיה בצורת זו או אחרת. הצבאות המנצחים ואונרר"א, האירגון הבינלאומי לסעד ולשיקום, ראו את תפקידם הראשי בהחזרת עקורים אלה לארצות מולדתם. ואמנם מפעל הרפאטריאציה הענקי הזה הצליח למעלה מן המסוער. תוך חודשים מספר תחזרו כחמישה מיליונים עקורים לארצותיהם מבלי שקשיי התחבורה יהיו מגיעה רצינית לביצוע המשימה ומבלי שתנועת עמים כבירה זו תגרום למגפות, כפי שחששו תחילה. אולם עם סיום הרפאטריאציה ההמונית, בסתיו 1945, נשארו עדיין בגרמניה כשמונה מאות אלף עקורים אשר לא יכלו או לא רצו לחזור למולדתם. בעיקרם היו אלה אנשים אשר חששו לחזור לארץ בעלת משטר קומוניסטי או קרוב לקומוניזם. היו אלה באלטים, אוקראינים, יוגוסלאבים, פולנים וכו'. פליטים אלה שוכנו במחנות מיוחדים והוחזקו על-ידי אונרר"א. תקנות אונרר"א אמנם הוציאו מכלל טיפול משתפיי-פעולה עם הנאצים, אך תקנה זו חלה רק על משתפיי-פעולה פעילים וגם במקרים האלה האירגון היה חייב לתכנן את פסילתו של הפליט. יובן, איפוא, כי מרבית העקורים לא נמנו דווקא על קורבנות הנאציזם.

שארית הפליטה

בין פליטים אלה היו הפליטים היהודיים חטיבה מיוחדת. בהגיענו לגרמניה היו באיוור הכיבוש האמריקני למעלה מארבעים אלף פליטים יהודים. כזה, בערך, היה מספרם גם בעת השיחרור, כחצי שנה לפני כואנו, אלא שבינתיים חלו תמורות בהרכב האוכלוסייה. כשצבאות השיחרור כבשו את גרמניה המערבית מצאו במחנות-ריכוז רבים שרידים של כלואים. באיוור הכיבוש האמריקני היו הריכוזים הגדולים ביותר בדאכאו על-יד מינכן (למעשה לא היה דאכאו מחנה אחד, אלא שורה של מחנות-ריכוז בהיקף של 50 ק"מ בערך מסביב למינכן), בבוכנוואלד על-יד ויימאר, במילדורף, בפלוסנבורג בבאדנאריה הצפונית, במאטסהאוזן באוסטריה. עליהם נוספו מחנות רבים קטנים יותר אשר לא הגיעו לפירסום כה רב כדאכאו או בוכנוואלד. כל אחד מן הניצולים תלויים היו לו חיו מנגד לא פעם אחת וכל אחד הודה על חייו לשרשרת של נסים או לצירוף של מקרי מזל. אך אם ננסה במבט רטרודי ספקטיבי להבהיר את הגורמים אשר החיו וקיימו את שרידי הפליטים האלה, הרי נמצא כי ניצלו קודם כל אנשים או קבוצות אשר הגיעו למחנות-הריכוז בשלבים המאוחרים של המלחמה, עם פינוי גיטאות במזרח אירופה וכן אנשים אשר עברו עבודת-ספר בתעשייה המלחמתית הגרמנית. מביניהם נשארו בחיים בעיקר התוקים בגופם ובאופיים, אלה אשר הודות לכוחותיהם הפיסיים או הנפשיים עמדו במבחני עבודה חמורים ולא נשברו בהם, אלה אשר לא חלו, אלה אשר גם בתנאים האיומים של מחנות-הריכוז ידעו לשמור על חגיגות אלמנטאריות, אלה אשר ידעו להטיל על עצמם עול משמעת חמורה ורוחם לא רפתה ודעתם לא נטרפה עליהם — ואלה אשר ידעו „להסתדר" בעבודה קלה יותר ולהשאיר את העבודה הקשה לאחרים.

אלה אשר שירתו את הצורר ובגדו באחיהם — המשיגיהם, קאפוס וטוטרים למיניהם — ואלה אשר יד הגדול זימנה להם משגית או מפקד איבר מתוך זיק של אנשיות או מצעמים אחרים כלשהם הכניסם תחת כנפי חסותו. הכלואים היהודים אשר נותרו בחיים לא היו בחירי עם ולא בגלל סגולותיהם התרבותיות דווקא ניצלו חייהם. אך עוול גדול ייעשה להם אם נחשוב, כפי שביטאו זאת דווקא אחדים מביניהם עצמם, כי שארית הפליטה היא „תוצאת של סלקציה שלילית” וכי נמנים עליה בעיקר היסודות הרעים ביותר בעם היהודי. העובדות סותרות הנחה כזו מיסודה. במידה שחיה בכלל קריטריון סלקטיבי, הרי אפשר לומר כי נותרו אלה אשר פעם בהם רצון חיים עז, בעלי אופי חזק, בין שִׁנְעֵרֵי־חיים בחר לו אפיק חיובי ובין שִׁמְצָא לו ביטוי שלילי ואִיסוֹצִיאָלִי. הנכון הוא, כי בעלי נפש עדינת היו בחזקת סכנה מיוחדת כי נפשם לא תעמוד בכל האימה הזאת. הנכון הוא כי האינטליגנציה גרופה על־ידי הצורר על צווארתו יותר מכל חוג אחר. אך למרות כל אלה ניצלו אנשים מחוגים שונים, בעלי ערכים אנושיים וחברתיים שונים.

הניצולים היו ברובם הסכריע בודדים, איברים־איברים של משפחות מרוסקות. הרי גברים ונשים היו במחנות נפרדים ולכן רק בדרך נס קרה שניצלו בעל ואישה גם יחד. ילדים כמעט לא נותרו; רובם ככולם הלכו את הדרך האיומה עד תום, עד לתאי הגזאים וכבשני הקשרפות. כן לא נותרו כמעט אנשים זקנים, אשר לא היה עוד בכוחם לשרת את מכונת־המלחמה הנאצית והם נשלחו למות כאשר לא היו שווים בעיני הנאצים אפילו את הלחם הצר של יושבי מחנות־הריכוז.

הרב המשמיר היתה תלויה מעל לראשיהם עד לרגע האחרון. בהתקרב צבאות הברית היו אנשי־ס.ס. הממונים על מחנות־הריכוז מגרשים את הכלואים היהודים ממחנות רבים ומוליכים אותם ב„מיצעד המוות” המפורסם לעבר טירול שבאוסטריה, מקום בו חשבו אנשי־ס.ס. להקים כהרי האלפים הגבוהים את מצודתם האחרונה. רבים ניספו במיצעד מוות זה בימים האחרונים של המלחמה, נהרגו בכדורי הנאצים, או גורעו מתשישות כוח בצדי הדרך. חלק מהם שוחרר על־ידי הצבא האמריקני באמצע המסע האיום הזה והקבוצה האחרונה שוחררה ביום כניעת גרמניה בתגיעה לגבול גרמניה־אוסטרית על־יד מיטנזאלד, מקום בו נפלו הקורבנות האחרונים של משטר הודון. רבים־רבים לא התאוששו עוד ומתו אחרי השיחרור, כאשר גופם התשרש לא יכול היה עוד לקלוט את המזון המוגש להם, כאשר גופם ונפשם הדוויה לא היו עוד מסוגלים לקבל מזון.

שרידי היהודים המשוחררים שוכנו וסודרו במחנות ככל שאר הפליטים העקורים. הקמת המחנות הראשונים היוותה פרשה עשירה באירועים דראמטיים. המחנה הראשון הוקם עבור פליטים ששוחררו בדרכם במיצעד־המוות לגבול האוסטרי. ביוזמת קצינים אמריקנים יהודים הותרמה בקירבת מקום שיחרורם שכונה של צריפים ובתים בפלדפינג ליד אגם שטרנברג אשר שימשה כקייטנה לנוער ההיטלראי. מחנה שני הוקם למען יוצאי מחנות דאכאו בקסקרטיץ הגדול של לאנדסברג ע"ג לך. לא רחוק מלאנדסברג אורגן בית־חולים ובית־הבראה גדול במנזר בנדיקטיני בסט־אויטיליאן. מחנה אחר הוקם, גם הוא ביוזמת חיילים יהודים, בשכונת פרעלים ופקידים של חברת אי. ג. פארבן בציילסטחים על־יד

פראנקפורט. כאן שוכנו בעיקר משוחררי בוכנוואלד אשר עברו לאיזור האמריקני אחרי שהאמריקנים פינו את איזור המחנה לטובת הצבא הרוסי. מיספר גדול של פליטים, וכתוכם קבוצה גדולה של יוצאי ראדום, שוחררה על-ידי הצבא הצרפתי במחנה בסביבת שטוטגארט. הצרפתים פינו שני רחובות בשטוטגארט מתושביהם הגרמנים והעבירו את הפליטים לדירות הפנויות. עם תיחום אוורייכבוש עברה שטוטגארט לידי האמריקנים, אך המחנה המשיך להתקיים. אלת היו המחנות הראשונים של פליטי ישראל, המשוחררים בגרמניה.

בראשית התהוותם של המחנות היו הפליטים צריכים להסיר אבני-נגף רבות. שלטונות הצבא ואונרריא דגלו תחילה בסיסמה של מחנות מעורבים מפליטי כל האומות. הפרדה לפי לאומים או דתות נראתה בעיניהם כהמשך של המדיניות הגזענית של הנאצים וככפירה בעיקרון של שוויון כל בני אנוש. רק הודות לעמידתם האיתנה של הפליטים עצמם, אשר תבעו במפגיע כי יינתן להם לחיות בינם לבין עצמם, קיבלו סוף-סוף השלטונות ביולי את עקרון הסגרגאציה (הפרדה) על-פי לאומים והכירו ביהודים בתור חטיבת מיוחדת. באיזור הבריטי לא הכירו אמנם השלטונות גם בתקופה מאוחרת יותר בעקרון ההפרדה הלאומית ובמחנה ברגן-בלזן היו התנגשויות תכופות בין פליטים יהודים ופולנים עד אשר רוכזו הפליטים בשני גושים שונים של המחנה והוא התחלק למעשה, אם כי לא להלכה, לשניים. הנהלת המחנות באיזור האמריקני נמסרה לאונרריא, אולם זמן רב הם היו נתונים תחת פיקוד צבאי. גדורים בגדרית-תל והזכירי יותר מחנות-ריכוז מאשר משכנות אנשים משוחררים מעול הנאצים. בסוף יוני שלח נשיא ארצות-הברית טרומן שליח מיוחד לאירופה לחקירת התנאים במחנות העקורים בגרמניה ובאוסטריה. שליח זה, ארל ג'י. הריסון, דיון הפסקולטה למשפטים של אוניברסיטת פנסילוניה, תיאר את המצב במחנות במלים אלו: „המצב כיום הוא כזה שאנו נוהגים לגבי היהודים כשם שנהגו כלפייהם הנאצים, מלבד שאנו איננו משמידים אותם. הם נמצאים במיספרים גדולים במחנות-ריכוז תחת משמר צבאי שלנו במקום המשמר של ה-ס.ס. ואתה חמה אם תגרמנים בראותם זאת אינם סבורים כי אנו ממשיכים את מדיניות הנאצים או לפחות מנחלים אותה“.

בעקבות הדו"ח של הריסון הוסרו המשמר הצבאי וגדרית-תל והורחבו זכויות הפליטים, אולם הגבלות רבות נשארו בתוקפן לזמן ממושך. אחת התקנות המעיקות ביותר עליהם היתה שלילת קשרי הדואר עם חוץ-לארץ, אשר חלה עליהם כשם שחלה על האוכלוסיה הגרמנית.

בתודשים הראשונים לאחר השיחרור לא פעלו עדיין בגרמניה מוסדות סיוע יהודיים. במנגנון של אונרריא היו אמנם יהודים לא מעטים וכן היו בגרמניה קצינים וחילים יהודים; אלה, ובמיוחד הרבנים הצבאיים, עשו רבות לשיפור מצבם של הפליטים. ראויה לציון מיוחד היתה יוזמתו הברוכה והאמיצה של הרב הצבאי הצעיר אברהם קלאוונר, שבתקופה ההיא היה מנהיגם ומגינם האמיתי של שארית הפליטה. הגיינט התחיל לעבוד בגרמניה רק במחצית אוגוסט 1945.

לא כל הפליטים ישבו במחנות. בעזרת קצינים יהודים התיישבו יהודים בעשרות ערים ועירות באוואריה. שלטונות הצבא היו מחרימים למענם דירות,

לרוב במרכזי ברחובות אחדים, ואונר"א פתחה במקומות אלה מסעדות, שנחשבו כמקומות ריכוז של פליטים (D. P. Assembly Centers). היהודים שהתמקמו שם נהנו ממעמד של פליטים ומהגנת אונר"א. בדרך זו נתחדשו בבאוואריה עשרות של קהילות יהודיות. גם עיריות גרמניות, ובפרט הצלב האדום הבאווארי, הגישו עזרה לפליטים יהודים. במינכן הקים אונר"א מחנה-מעבר גדול לפליטים עקורים מכל הלאומים בבניין המוזיאון הגרמני. הפליטים היהודים תפסו חלק גדול של הבניין ובו אורגנו מוסדותיהם הראשונים.

הפליטים במחנות דרשו את שיתופם בהנהלת המחנות על-ידי נציגותם הנבחרת, אך תביעה זו נתקלה בתחילה בהתנגדות נמרצת מצד אונר"א. שלטונות אונר"א שיתפו פליטים בעבודתם, אך אלה היו ממונים על-ידם ולעתים קרובות מינו לאו דווקא אנשים מקובלים על הציבור. שיטה זו של מינוי ראשי ציבור הית בה דמיון פאטאלי ל"טרעצט היהודים" בימי הגיטו במשטר הנאצים ועל כן היתח שנואה על הציבור. מחנה לאנדסברג היה הראשון אשר הבקיע את החומה. יש לציין כי במחנה זה התרכזה קבוצה של עסקנים ברמה גבוהה ובראש אונר"א עמדו אנשים אצילים בעלי הבנה עמוקה לנפש הפליטים, כגון י. גלאסנולד, מנהל המחנה, וד"ר סרול, קצין הסעד, שניהם יהודים. לאנדסברג סללה את הדרך לשאר המחנות וכתום חודשים מיספר קיימים היו בכל המחנות ועדים נבחרים שסמכותם הלכה והתרחבה.

עוד בסוף יוני נתקיימה במינכן פגישה ראשונה של באיירות הסניפים הציוניים במחנות ולסוף יולי נקראה ועידה של היהודים המשוחררים בבאוואריה לסט. אוטיליאן. בוועידה השתתפו כמאה צירים מכל המחנות והקהילות בבאוואריה ונבחר בה גם שליחי הבריגאדה היהודית וחבר הנהלת הסוכנות היהודית אליהו דובקין. ליד שולחן הנשיאות ישב גם נער בן שש, ארלי הילד היהודי היחיד בגיל זה שנותר בחיים במחנות-הריכוז. רבים מבין הצירים עוד לבושים היו בגדי האסירים ובפניהם ניכר היה סבל השנים שעברו. הכינוס בחר בורעד מרכזי ליהודים המשוחררים בבאוואריה, אשר בראשו עמד מנהל בית-החולים לסט. אוטיליאן, ד"ר זלמן גרינברג. עם סיום הכינוס נסעה משלחת מטעם הוועידה ושליחי הבריגאדה אל מרתף-תבירה במינכן, ערש התנועה הנאצית משנת 1923, ובמקום הטומאה הונף דגל הבריגאדה והוקראה הכרזת הכינוס. וזהו הסעיף העיקרי בהצהרת היהודים המשוחררים:

אנו, השרידים של המוני יהדות אירופה, שהורגנו כעם, שבנינו ובנותינו נלחמו בשונא ביערות אירופה, בבונקרים של הגיטאות, בתנועות מחתרת, בשורות של צבאות הברית, בחטיבה היהודית הלוחמת ובתחורות תשירותים הארצישראליות, מרימים את קולנו כעם ודורשים: להקים סיד מדינת יהודית בארץ-ישראל ולהכיר בעם היהודי כחבר שווה-זכויות עם כל אומות הברית ולשתפו בוועידת השלום.

ב'1 באוגוסט נתכנסה בלונדון הוועידה הציונית העולמית הראשונה שלאחר המלחמה. בוועידה זו השתתפו שליחי הציונים המשוחררים מארצות אחדות (פולין, צ'כוסלובקיה ועוד). יושבי המחנות לא יכלו להגיע לוועידה, אולם א. דובקין

ושליחי הבריגאדה הביאו אליהם את דבר הכינוס בסט.אוטיליאן, הוועידה, אשר נתכנסה ימים אחדים אחרי נצחון מפלגת העבודה הבריטית בבחירות, תבעה את ביטול הספר הלבן ואת כינונה של מדינה יהודית בארץ-ישראל, אולם כתביעה מידית הציגה סתן מאה אלף רשימות עליה לשרידי השואה. תביעה זו נתמכה גם על-ידי ארל הריסון בדו"ח שלו אל טרומן והנשיא נתן להצעה זו את תמיכתו המלאה במכתבו אל ראש ממשלת בריטניה מ-31 באוגוסט. אולם אף התערבותו של נשיא ארה"ב לא הביאה לידי מעשים. תתל מסאיומתן ממוסך בין שתי המעצמות ובנובמבר 1945 הוחלט על ועדת חקירה משותפת לשתי המעצמות.

ימים אחדים אחרי השיחור הגיעו למחנות השליחים הראשונים מארץ-ישראל, הם שליחי הבריגאדה. הבריגאדה חנתה בגמר המלחמה בגבול איטליה-אוסטריה, אך שליחיה הגיעו מחר לכל המחנות באוסטריה וגרמניה וכאשר הועתק מיקומה מאיטליה לבלגיה ולחולנדר, בסוף יולי, עברו כל יחידותיה את אזורי הכיבוש בגרמניה ושארית הפליטה ראתה בעיניה את הכוח הצבאי העברי. לא נעמוד כאן על הפרק רב התהילה של פעולת הבריגאדה בקרב ניצולי המחנות. היא הביאה, בעצם הופעתה, עידוד וסעד לשרידים הדומים של עמנו, אך שליחיה גם הגיעו את תיסוד הן לתנועת העליה של שארית הפליטה והן להתארגנות הציונית. ב-28 ביולי חנתה הבריגאדה מולה בלאנדסברג. היות זו פגישה דראמטית ביותר של יהודים המשוחררים עם היהודים החופשיים, חיילי המולדת.

החודשים הראשונים לאחר השיחור היו חודשי תנועה מתמדת. אלפי פליטים נתרו לעבר איטליה שחופה נחשב אז, "קרקס קפיצה" לעליה ושליחי הבריגאדה אירגנו, בעזרת קצינים וחיילים יהודים בצבא האמריקני, את הגשר ממחנות העקורים בגרמניה ואוסטריה למחנות באיטליה. אלפי פליטים עזבו את גרמניה עם תנועת הרפאטריאציה הגדולה להונגריה, צ'כוסלובקיה ופולין, בעקבות שתי תנועות אלו ירד מיספר הפליטים במידך שלושה חודשים מארבעים אלף לעשרים אלף. אולם בסתיו התחילה תנועה בכיוון הפוך, אל מחנות גרמניה. תבאים היו בחלקם אנשים אשר שוחררו בגרמניה ופנו לפולין על-מנת לחפש אחרי קרוביהם, וכאשר לא מצאו עוד שריד ממשפחתם, תעדיפו לשוב למחנות אחרים מאשר לחישאר במקום אשר הזכיר להם את חרבן עולמם. אליהם הצטרפו אנשים שעברו את שנות המלחמה בקבוצות של פארטיזאנים או שברחו ליערות והסתתרו בהם, וכן אנשים, לרוב נשים, שהצליחו לברוח מן הגיטאות ולחיות על "גידות אריים". כמו-כן באו קבוצות נוער וחלוצים מהונגריה ומצ'כוסלובקיה. תנועה זו עודדה על-ידי אנשי הבריגאדה והתנועות החלוציות, כי אפשרויות הקליטה באיטליה היו מוגבלות והמחנות בגרמניה נראו להם כרובה לאיטליה. כאשר ביקר ד. בן-גוריון בסוף אוקטובר 1945 במחנות גרמניה וראה את חייה של שארית הפליטה ואת התחליף הסטיכי של זרימה אל המחנות, הוא הנה את הרעיון של מתן עידוד וכיוון לתהליך זה עד כדי תנועה עממית גדולה לריכוז ארצי של יהדות מזרח אירופה באזור הכיבוש האמריקני.

בן-גוריון חזת כי מאות אלפי יהודים מארצות מזרח אירופה יתרכזו כאן בחסות הצבא האמריקני עד אשר יוכלו להגיע לארץ-ישראל. יבראו כאן מתלאות

המלחמה, יכשירו את עצמם לחיי עבודה בארץ-ישראל ויתארגנו בתור עדה עולה. הוא גם העלה על דעתו, כי האמריקנים יפנו למטרה זו איזור מסוים מתושביו הגרמנים ויכריזו עליו כאיזור יהודי, את תוכניתו זו הביא לפני המפקד העליון הגנרל אייזנהאור וראש המטה הכללי הגנרל בדל סמית. שני הגנרלים, שסבלות היהודים געו מאוד ללבם, קיבלו את תוכניתו של בן-גוריון בקוויה היסודיים, פרט למעוף על פיגור איזור מסוים מתושביו הגרמנים, והם הציעו לשלטונות המרכזיים בוואשינגטון להכריז על איזור הכיבוש האמריקני בגרמניה כמקלט ארעי ליהדות הנרדפת (a temporary haven for persecuted Jewry).

בינתיים גדל מיספר הפליטים היהודים והמצב במחנות נעשה שוב קשה ביותר, בעיקר בשל הצפיפות הרבה. נוספו אמנם מחנות אחדים, כגון המחנה בדגנבורף ע"ג דאנובה, בו שוכנו בעיקר יהודים גרמניים אוסטריים אשר שחררו בטרוזין שבצ'כוסלובקיה והם סירבו לחזור לקהילותיהם. מחנות קטנים הוקמו בקירבת שטוטגארט והיידלברג. באוקסובר הוקם מחנה גדול בפארנוואלד על-יד מינכן ששימש בעיקר לריכוז של קבוצות נוער וילדים.

שלטונות הצבא השתדלו לשפר את מצבם של הפליטים. הרב הצבאי מייג'ר נאדיטש סופח למטהו של הגנרל אייזנהאור כמקשר למוסדות היהודים. ביום הכיפורים ביקר אייזנהאור עצמו במחנה פלדפינג והוא הבטיח ליהודים, כי הצבא יגן עליהם כל עוד יהיו בתחום חסותו וכי יעשה הכל על-מנת להקל על מצוקתם. בראשית נובמבר נוצרה במיפקדה העליונה המשרה של יועץ המפקד לענייני היהודים (בדרגת מייג'ר-גנרל), ליועץ הראשון נתמנת, על-פי המלצת האירטונים היהודיים באמריקה, השופט שמועון ריפקינד. ציוני גאה ותקיף בדעתו, אשר רכש לו מהר אחדה וכבוד בחוגי המיפקדה.

כל אלה לא הקלו על הצפיפות. ברוב המחנות גרו עשרות אנשים בחדר אחד, על מיטות בשרי קומות וכל מיטה ישנו שני אנשים. הצפיפות הגדולה ביותר שררה ב"קירוצים" שבמחנות. קירוצים אלה היו אירטונים בעלי השקפה חלוצית, אולם סימן-ההיכר המעשי הבולט ביותר שלהם התבטא בזאת שחבריהם גרו בצוותא, הית להם מטבח משלהם, פעולה תרבותית משלהם ומיספר העובדים היה יותר גדול בהם מאשר בשאר האוכלוסיה. גם עבודתם וציפורם הצטמצמו בתחום של שירותי המחנה ולימוד מקצוע. הצפיפות הגדולה ביותר שררה בלאנדסברג. מחנה זה שימש אז מרכז רוחני לשארית הפליטה ורובם של המגיעים לגרמניה רצו להשתקע בו. בתור מחאה נגד תנאי הדיור הקשים הגיש קצין הסעד של אונרד"א במחנה, ד"ר סרול, בנובמבר 1945 את התפטרותו וסירסם מאמר בעיתונות האמריקנית בו הזעיק את דעת-הקהל נגד התנאים הקשים השוררים במחנות. מאמר זה עלול היה, למרות כוונתו הטובה של המחבר, לגרום נזק רב לענייננו, כי אפשר היה להקיש ממנו על ההכרח בסגירת הגבול בפני פליטים נוספים. ראש המטה, הגנרל בדל סמית, יצא למקום בלוויית כתבי העיתונים הגדולים. בדרך אמר להם: „תראו דברים קשים, אך זכרו כי מעבר לגבול ישנם דברים גרועים מאלה והכריזה היא: צפיפות או מוות“. עם זאת היתה לביקור תוצאה חיובית, כי וורו החכנות לפתיחת מחנות נוספים. כן נפתחו בדצמבר מחנות בלייפציג על-יד

המשלחת הארצישראלית לשארית הפליטה

אולם, בפריימן עלייד מינכן, מחנה לילדים בשטריט עלייד נירנברג. נחמדת עלייד נירנברג הוות'ההכשרה באחרותו של צורר היהודים יוליוס שטרייכר, מקומות הכשרה אחרים לנוער נפתחו בגרייפנברג והולצהאוזן בסכיבת לאנדסברג. היתה זו פעולתם האחרונה של אייזנהאור וסמית למען שארית הפליטה. ימים ספורים אחרי מקרת לאנדסברג חזר אייזנהאור לארה"ב ואת מקומו ירש הנגראל מק'גרנר, ואילו בדל סמית נתמנה שגריר ארה"ב במוסקבה.

שארית הפליטה היתה ציונית על-פי עצם מהותה, הוויותיהם בשנות השואה מחקו את כל הדיספציציה הקודמת והמשוחררים ממחנות-הריכוז היו משוכנעים כי ישנו רק פתרון אחד להם ולכל שרידי עמנו, הוא שיבת ציון וכינון מדינה יהודית. פרט לקבוצה קטנה של יהודים חרדים מהונגריה אשר נתרכזה מסביב לרבי מקלודנבורג, היו כולם לציונים, ואין זה מקרה כי הניסוס הראשון של היהודים המשוחררים בסט.אוטיליאן הציג בראש תביעותיו את הדרישה להקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל. אך שארית הפליטה לא זו בלבד שהיתה ציונית, היא נשאה בלבה גם חזון של שליחות מיוחדת, להיות נושאת הרעיון של אחדות העם ואחדות התנועה הציונית ואחדות התנועה התלוצית. כיסופי האחדות צמחו על רקע אחדות גורלם המר בשנות השואה. יהודים נרדפו על צווארם כעם, עליהם לקום לתחייה כעם. במחנות-הריכוז הוסר כל הבדל בין אמיד ודל, בוטלו המתיחות המעמדיות וכולם נהפכו למעמד אחד של נטולי מולדת ונטולי רכוש, של חסרי יסע והגנה. מה היה יותר טבעי, איפוא, בעיניהם מאשר יצירת הכרה מושתתת על עקרונות העבודה והשוויון? מה יותר טבעי מיצירת אירגון אחד ואחיד למען מטרה זו? רעיון זה ניצנץ בראשם עוד בימי גיסו קובנט, את הזוגם זה המשיכו לרקום במחנות-הריכוז דאכאו, ואחרי השחרור העלו את מחשבתם לרמת מצע פוליטי ואירגוני. הם יסדו את „ההסתדרות הציונית האחדיה" ואת „הנוער התלוצי המאוחד" (נח"ם). כוועידה הראשונה של ההסתדרות הציונית האחדיה, אשר נתכנסה בספטמבר בלאנדסברג, נוסח מצע ההסתדרות — תוכנית לאנדסברג. הנה פסוקים אחדים מתוך המצע:

אנו פונים לכל עם ישראל, ובפרט ליישוב בארץ-ישראל, בתביעה להסיק את המסקנה מן החורבן האיום שהשמיד חלק גדול של עמנו, היא איחוד כל הכוחות היוצרים למען בנייה של ארץ-ישראל. בעמדתנו על סף העליה ובניית חיים חדשים, אנו רואים צורך בפרדוקס טיבואצית של המוני היהודים על יסודות משקיים חדשים ובריאיים, מרשתתים על עקרונות העבודה העצמית, הקואופראציה, עזרה הדדית ושוויון זכויות, ואנו קוראים לנוער להתייצב בשורות הראשונות של התנועה התלוצית, על-מנת להגשים את מטרותיה בחיים.

התוכנית חייבה מאבק על עצמאות ישראל ועליה חופשית, תקמת מדינה יהודית על יסודות סוציאליסטיים והסתדרות עובדים אחת. תוכנית זו נתקבלה על דעת הכול. להסתדרות הציונית האחדיה הצטרפו מי שהיו ציונים כלליים וציונים סוציאליסטיים, ציונים דתיים ורביוויזניסטים. בלט בה הרצון לדפוסי חיים ודפוסי אירגון חדשים. אחדותה של שארית הפליטה, זאת היתה צריכת להיות תרומתה

ליישוב ולתנועה הציונית, דוגמה לאחרים וגורם להבאת האחדות הכללית, דוגמה להשפעת החלוצים של העליה השלישית ליצירת ההסתדרות — אנשי שארית הפליטה קיבלו עידוד רב מחילי תברוגאדא, אשר גם בתוכה פעמו כיסופי אחדות והרצון לביטול המחיצות המפלגתיות. הם נתחזקו בדעתם, כאשר שמעו על מלחמתם של ד. בן-גוריון וברל כצנלסון המנוח למען החלוץ האחד.

רעיון האחדות הציונית והחלוצית הועמד במבחן המור עם גבור זרם הפליטים מן המזרח. יהודי היערות, הפארטיזאנים והמסתתרים, עברו עליהם חוויות שונות לגמרי מאלו של אנשי הקאצטים (מתנות-הריכוז). הם פעלו ביחידות ובקבוצות קטנות, הם גיצלו הודות לגיבוש הקבוצות הללו ולכן העריכו את ייחודן של קבוצותיהם ותנועותיהם יותר מאשר את אחדות הגורל היהודי. רעיון האחדות נראה בעיניהם כטישטוש הערכים המיוחדים שלהם. הם עירערו על ההסתדרות הציונית האחדה ובפרט על אחדות התנועה החלוצית והם עוררו בהתנגדותם זו עליידי ההנהגות של רוב התנועות בארץ. שארית הפליטה נאבקה קשות על שמירת יצירתה המקורית, אך לבסוף הוכרעה.

עד לפני כן עמדה שארית הפליטה במבחן מצפוני קשה לעמדתה הציונית. יהודי בריטניה רצו להגיש לשארית הפליטה מעד של ממש והודות למאמציהם הושג רשיון להביא 800 ילדים מן המחנות לבריטניה. היהודים בברגן-בלזן שבאיזור הכיבוש הבריטי קיבלו את ההצעה, אולם הוועד המרכזי בסינכן החליט פת אחד להתנגד. לשליחת ילדים לאנגליה. התנגדות זו היתה פרינציפיונית לגבי כל גולה, אך היא קיבלה משנה-תוקף כתגובה על התנכרותה של ממשלת המאנדאט לתביעת הפליטים לעליה מיידית. החלט, כי אף ילד לא יצא לשום מקום בלתי אם לכיתו היחידי, לארץ-ישראל (החלטת המועצה של שארית הפליטה מ"4 באוקטובר). גם משלחת מיחדת אשר הגיעה מלונדון על-מנת לשכנע את הוועד המרכזי לא השליה. הפליטים הודיעו כי יוותרו על טנותיהם למען הילדים, אך לא ייפרדו מהם.

ראשית פעולתנו בגרמניה (יזמבר 1945 — אפריל 1946)

הגענו לגרמניה שבעה חודשים אחרי השיחרור. היה, איפוא, עלינו להכיר את התפתחותה של שארית הפליטה, את הכרתה והשקפותיה לפני שנוכל להעין לכיוון את פעולתה. מיספר היהודים באיזור האמריקני הגיע בעת בואנו שוב לארבעים אלף, הודות לזרימה המוגברת מן המזרח. תנאי חיינם שופרו בהרבה, הם התאוששו מבחינה פיזית, רובם הבריאו ועלו במשקל והתחילו לבנות את חיינם מחדש. תנאי הדיור במחנות היו עדיין גרועים מאוד ואימת החורף העיקה עליהם. בערים היה המצב טוב בהרבה, ורכים עסקו כבר במסחר ואחרים אף הצליחו להגיע לרכוש מסוים.

המערכה על האוטונומיה היהודית הוכרעה אף היא בהסכמתם של השלטונות לעיקרון של מחנות נפרדים ליהודים. במחנות אחדים פעלו כבר ועדים נבחרים ובשאר המחנות היתה המערכה נעושה על סילוקם של הוועדים הממונים והחלפתם עליידי נבחרת הציבור. הוועד המרכזי הזמני הרחיב לאט-לאט את תחום סמכותו, אך היה עדיין נוף רך ששכן בצל חסותו של הגוינט והרבנים הצבאיים.

מצאנו את ההסתדרות הציונית האחדה, יצירת מקורית זו של יוצאי מחנות הריכוז — ומצאנו גם את הערעורים הראשונים על קיומה ובפרט על קיומה של תנועת חלוצית אחת ויחידה. מטגרתה של ההסתדרות הציונית האחדה היתה עדיין יציבה. רק הרביוניסטים פישו סננה, אך בקרב תנועת החלוצי כבר חלו פילוג ופילוגתא מרה. „השומר הצעיר“, „דרור“ ובית״ר עירערו על זכות־הבכורה של נח״ם. ימים ספורים לפני בואנו היתה ההתנגשות הראשונה בין „השומר הצעיר“ לבין ההסתדרות הציונית האחדה, והיא הסעירה אז את כל שארית הפליטה, ומיד עם בואנו היינו נאלצים לטפל בסכסוך שפרץ על דרכה של התנועה החלוצית.

משלחתנו הקטנה ראתה לפני המשימה תפקידים עיקריים: (א) אירגון העליה הן במסגרת מיכסת הרשימות שהובטחה על־ידי הממשלה הבריטית והן העליה ברשות עצמו; (ב) אירגון ריכוזה של יהדות מזרח אירופה באזור הכיבוש האמריקני; (ג) פעולת הכשרה חלוצית והכשרה מקצועית להמוני הפליטים; (ד) הדרכה מדינית של שארית הפליטה והכנת תופעתה בפני ועדת־החקירה האנגלו־אמריקנית; (ה) עזרה במתנות, ככל אשר יידרש, באירגון חייהם של הפליטים ובפרט בחינוך ובהסברה ציונית.

צריכה האמת להיאמר כי שארית הפליטה לא חיתה בימים אלה את כל השאלות אשר העסיקו אותנו. שאלת העליה לא עניינה אותם כעניין של עשייה ממשית וימיומית. כאשר מסרתי בפגישה הראשונה עם הוועד המרכזי על החלטת הסוכנות היהודית שלא לדחות את מיכסת העליה של 1500 רשימות לחודש, מתוך התחשבות עם סבלותיהם של הפליטים, השיב לי יושב־ראש הוועד המרכזי, ד״ר ז. גרינברג, כי בשורה זו היא אכזבה מרה. הרי לא ייתכן כי מצפון העולם לא יתעורר ולא ישעה לקולם של ניצולי התופת. אם הפתרון בושט לבוא, הרי בוא יבוא, ועל שארית הפליטה להיות התובעת בשער ולא לפרוט את תביעתה הגדולה לפרוטות קטנות. מה כצע, איפוא, בכמה מאות רשימות לחודש?

הלך־רוח זה היה אופייני לשארית הפליטה בימים ההם והוא גם מסביר מדוע נפסקה הנתיבה לחופים לאחר שטלאו מחנות איטליה ומאידך גיסא הגיע המצב במחנות גרמניה ליציבות מסוימת. הלך־רוח זה היה, לכאורה, משונה. הרי אותה שארית הפליטה היתה כולה ציונית, רצתה בעליה המונית, היתה מאוחדת בדרישתה למדינה עברית והצהירה על אקטיביות ומאבק (רזיסטנס) כאחד מעקרונותיה. אולם יש להבין את הלך־רוחם של שרידי הפליטה על רקע הרויחתם ותוויותיהם. גם הצלתם ושיחורם היה כה מופלא, שמוכרת היה להיראות בעיניהם כאצבע אלוהים. הגורל אשר החיה קומץ זה, שריד ופליט מן השואה האיומה, ודאי תועיד לו תפקיד משלו. לישראל הפליטה ישנה, כך חיו סבורים, שליחות לגבי עמם ולגבי העולם. העולם הנאור, אשר זה עתה ניצח את היטלר, לא יוכל לעמוד על דמם של שישה מיליוני קרדשי ישראל ולא להיענות לקול הניצולים. על כן לא ריכוזה שארית הפליטה את כוחותיה לתחירה לארץ־ישראל אלא ערכה את כוחותיה לקראת כינוסה הראשון, אשר נקרא לסוף ינואר 1946 למינכן. לא לכינוס סתם קראו, אלא ל„קונגרס“ הראשון של שארית הפליטה.

אנחנו היינו פחות אופטימיים. ידענו כי השואה לא חיזקה את כוחנו בהוסיפה

לו משקל מטרי נוסף, אלא החליטה אותו כאשר דלוגי מבחינה פיזית. נוכחנו לדעת, כי ממשלת הלייבור הסתלקה מהתחייבויותיה של מפלגת הלייבור כלפינו, חשנו כי צפוי לנו מאבק מר וממושך. לא תלינו תקוות רבות בוועדת החקירה והיינו משוכנעים כי רק התהוות של כוח יהודי פעיל יתן תוקף לתביעתנו המדינית והמסרית. לשם כך דרוש ריכוז יהודים; לשם כך דרושה הליכת יהודים ותחירתם לחץ הארץ; דרושים מתיחות יהודית, אי-שקט והטרדה. גם חשנו כי שעת-הכושר להתהוות כוח כזה עלולה לחלוף חיש מהר. עוד תשעה נוחה, עוד רבה התנועה באירוסה הנסערת, טרם יוצבו גבולות ומשטרים וכמידה ששרידי היהודים יהיו בתנועה, ינועו ממקום למקום ויהיו פעילים. יש סיכוי שגם יגיעו למסרתם, אך כאשר תחלוף שעת הכושר שבין השמשות, כאשר יקרשו וישקטו שוב הגלים של הים הנרגש, הרי כוחנו ירד בהרבה. על כן ראינו את עיקר תפקידנו בכך שהפעולה המדינית וההפגנית תלווה מעשים, ראינו את העיקר בהגברת בודדי היהודים במזרח אירוסה לאיזור הכיבוש האמריקני ומכאן לבסיסי ההעפלה.

עמדנו בפרק קודם על התנועה הסטיכית לעבר המחנות בגרמניה ועל תוכנית בן-גוריון לריכוז יהודי גדול באיזור האמריקני. גנרל אייזנהאואר קיבל את התוכנית בקוויה היסודיים ועל-פי הצעתו נתנה הממשלה בראשינגטון את הגושפנקה למדיניות של מקלט ארעי ליהדות הנרדפת באיזור הכיבוש האמריקני. אייזנהאואר עזב אמנם את אירוסה בראשית דצמבר 1945, אך ממלא-מקומו הגנרל מק-גרני הגיע כבר לגרמניה עם אישור הקו הזה. שאלת ה"הסתגנות" — בשם צנוע זה קראו לבריחת היהודים ממזרח אירוסה — עמדה בעת בואנו בראש דאגתם של אנשי הצבא האמריקני ושל אנשי אונר"א. איש מהם לא ידע מהו היקף הבעיה. כשביקרתי לראשונה אצל השופט ש. ריפקינד, היועץ לענייני היהודים במפקדה העליונה, הוא נקרא פתאום אל המפקד העליון החדש. מק-גרני שאל אותו מהו מיספר היהודים אשר בשבילים אנו דורשים מקלט באיזור האמריקני. ריפקינד נקט במיספר של רבע מיליון. כאשר סיפר לי על תוכן השיחה, שתקתי, אך ידעתי כי המיספר איננו ריאלי. הרי בפולין היו בזמן ההוא רק כ-80 אלף יהודים, הרפאטריאציה מרוסיה טרם החלה, וממשלת פולין הכבירה מאוד על יציאת היהודים. ימים מיספר אחרי שיחה זו נפגשתי עם אנשי הבריחה אשר עסקו „במלאכה" בגבולות והערכתם היתה כי ממדי הבריחה לא יעלו כחודשי החורף על עשרת אלפים לחודש. למעשה לא הנענו גם למיספר זה, אלא לשלושה עד חמשת אלפים לחודש בלבד. ואכן צפויה היתה לנו הסכנה שלא נוכל לנצל את נכונותם של האמריקנים וכי שעת הרצון תחלוף ללא שוב. ראינו, איפוא, את תפקידנו בכך לעורר בכל הדרכים יציאה מזורזת ממזרח אירוסה מצד אחד ולמנוע כעד „התפכחות" האמריקנים בטרם זמנת מצד שני.

לא עבר זמן רב וקיבלנו את האתרעה הראשונה. ב-2 בינואר 1946 מסר מנהל אונר"א לכל אזורי גרמניה, הגנרל הבריטי פ. מורגן, הצהרה לעתונות כי בריחת היהודים ממזרח אירוסה איננה תוצאה ממצוקתם, אלא תנועה מכוונת על-ידי אירגון יהודי חשאי ומטעמים פוליטיים. הוא ציין כי רבים מבין הפליטים נושאים אתם סכומי כסף גדולים וניכא כי תנועה זו אם לא תיעצר תביא לגרמניה

המשלחת תאוצישראלית לשארית הפליטה

הרד שנה אחת שלוש מאות עד חמש מאות אלף יהודים. הצהרתו האנטישמית הגסה של הגנרל מורגן עוררה סערה של מחאות בקרב הפליטים ובציבוריות היהודית והלא-יהודית בארצ"ב, אשר כתוצאה ממנה ביקשה ממשלת אונגריה העולמית מן הגנרל כי יתפטר. מורגן סירב להתפטר, אך מעמדו נערער וכעבור חודשים מספר היה נאלץ להתחלק ממשלתו. התקפת מחץ ראשונה זו של שליחי בורין נגד תנועת היהודים נהדפה אפוא, אך עם זאת היא עירערה את בטחון אמונתם של האמריקנים בנכונות מדיניות "הדלת הפתוחה" שלהם לגבי פליטי ישראל, ומיעוט ה"מסתגנים" עלול היה לערער עוד יותר.

מחץ הסכם עם אונגריה קבענו את תפקידי השליחים ומקומות עבודתם. יצאנו מהנחה כי הרוב המכריע של השליחים חייב לעבוד במחנות גופם, על-מנת להגיע לידי קשר הדוק עם הפליטים, להכיר את בעיותיהם ולסייע בידיהם. שלושה חברים הלכו ללאנדסברג ובעיקר טיפלו בפעולה תרבותית וחינוכית, בקיבוצים, במחנה ובהכשרת הנוער. שלושה הלכו לפארנוואלד, מקום הריכוז הגדול ביותר של נוער, ותם טיפלו באירגון בית-הספר, בקיבוצים, באירגון חוות חקלאית ובתדרכת ציונית כללית. אחד הלך לפלדפינג לאירגון התוראה, ואחד לדגנדרוף לעזרת ועד המחנה. שמונה חברים הלכו למחנות חדשים, טיפלו בהקמתם, באירגונם ובתדרכת הפליטים בכל ענייני חייהם. היו אלה המחנות בלייפטיץ, פוקינג, פרייטן ומחנה-הילדים הראשון בשטרס. במחנות אלה היו השליחים מן היום הראשון מרכזי הפעולה והשפעתם בכל ענייני המחנה היתה מכרעת. חבר אחד הלך לתדרכת קיבוץ-ההכשרה גיליי בחוותו של שטרייכר לשעבר. במרכז במינכן נשארו ארבעה חברים: המרכז של המשלחת שהיה גם מנהל המשרד התאוצישראלי, מקשרת לאונגריה, מקשר לשליחים וחבר אחד שלהלכה עבד במשרד התאוצישראלי ולמעשה עסק באירגון התנועה.

במאוס 1946 הגיעו חמישה-עשר שליחים נוספים ואז הרחבנו את תחום פעולתנו. שלחנו שליחים גם לאיזור פראנקפורט, לברלין ולאיוור הבריטי וגם הגדלנו את המרכז במינכן. מיד עם כניסתנו לעבודה בחרנו בוועד-משלחת בן ארבעה חברים. בהתחלה היו חברי הוועד, פרט למרכז, עובדים במחנות ומתכננים לשיבות רק לעתים מזומנות, אך עם תרחבת מסגרת עבודתנו עברו במאי 1946 כל חברי הוועד למינכן. התנאים הטכניים לעבודתנו היו בהתחלה קשים למדי. לרשותנו היה חדר אחד בבית הוועד המרכזי במינכן וחדר במפקדת אונגריה, במרחק 12 קילומטר ממינכן. רק כעבור חודשיים קיבלנו מהשלטונות בית מיוחד עבורנו בנאלשטראסה 18, אשר שימש לנו גם משרד וגם בית מגורים.

הקשר בין השליחים לבין שארית הפליטה לא עלה לנו תמיד בנקל. במחנות החדשים תפסו אמנם השליחים מן היום הראשון מקום מרכזי; הם שירתו את המחנה שירות רב, ייצגו את הפליטים כלפי מוסדות אונגריה והצבא, סייעו באירגון המחנה ומוסדותיו ועמדו לימין הוועדים החדשים. אולם במחנות הוותיקים, בעיקר בלאנדסברג ובפלדפינג, היתה המצב שונה. במחנות אלה הגיעו הפליטים היהודים לחישים נכחים. היתה להם שכבת עסקנים רצינית ואלה לא ראו תמיד בעין יפה הופעה של גורם חדש. גם העובדה כי היינו נאלצים להופיע בתור קציני

בתקופת ההורף התחוללו כמה מאורעות חשובים בחייה של שארית הפליטה. ב-27 בינואר 1946 התכנס בבית העיריה במינכן הקונגרס הראשון של שארית הפליטה באיזור האמריקני כולו (לא רק בבאוואריה). בישיבת הפתיחה השתתפו אזרחים רבים ועיתונאים מכל חלקי עולם. כתבי העיתונות הצולמת שהיו אז בגרמניה לרגלי המשפט נגד פושעי המלחמה בגירנברג וכמעט כולם באו לישיבת הפתיחה של הקונגרס שנהפכה להפגנה רבת רועם. יושב-ראש הוועד המרכזי, ד"ר ז. גרינברג, נתן בהרצאתו ביטוי חזק לסבלנותה ומאוויה של שארית הפליטה. אחריו גולל ד. בן-גוריון בהרצאה בשפה האנגלית את מצע המדיניות הציונית, מדיניות המאבק למען עליה חופשית וכינון מדינה יהודית.

כשבוע לאחר הקונגרס ביקרה במחנות הוועדה האנגלו-אמריקנית, ביוני דיוק, שניים מחבריה — סיר פ. קנט וכרמלי קראס — וביקורם הפך להשגחה כבירה עוד יותר. לקראת ביקורם ערכה אונגרי"א במחנות מישאל וזשאי שבירר מתי ארץ ההגירה הרצויה. 96.8 אחוז מן הנשאלים הצביעו על ארץ-ישראל, וזשאלה מהי ארץ-ההגירה האלטרנטיבית צנו רבים: הקרמאטוריום. (תוצאות כאלו של המישאל לא פיללנו, אף ידענו כי אינן הולמות את המציאות. כאשר טאלנו יהודי שתה ידוע כי יתגר לארה"ב, משום מה הצביע עבור ארץ-ישראל, השיב בפשטות: נסיעתי לאמריקה זה ענייני הפרטי, אולם ליהודים דרושה ארץ ישראל. עדותם של חברי הוועד המרכזי עשתה רושם רב על חברי הוועדה. ד"ר אונגרי"א דבשי מדים כשאנו גרים בבתי אונגרי"א עוררת התנגדות מסיסת ולא פעם נשמעה הטענה כי קיים חץ בין השלוחים ו"ההמון" וכי אין אנו מוכנים לחיות את חייה של שארית הפליטה. טענה זאת בפני העסקנים לא היתה תמיד כנה, כי הרי גם הם ברובם לא חיו את חיי המחנה אלא עברו לעיר. אולם, לא צדיקת הטענה קובעת כי אם עצם השמעתה. סימני הפילוג הראשונים במחנה הציוני הוסיפו כמובן עוד רגישות. צריך היה בתקופה די מסוימת עד אשר נוצרו יחסי אמון ושיתוף בין מוסדותיה של שארית הפליטה לבין המשלחת הפרק זמן נוסף עד אשר המשלחת רכשה את המקום המרכזי בזויה של שארית הפליטה.

לעומת זאת כבשנו לעצמנו מהר מאוד מעמד מכובד בקרב אנשי אונגרי"א ואחר כך גם בצבא הכיבוש. לאונגרי"א לא היתה למעשה כל קונצפציה של טיפול בבעיית הפליטים והם נוכחו לדעת כי לנו יש דרך בה אנו מאמינים, כי אנו מבינים את שארית הפליטה וגם מסוגלים להתייבב מוד תופעות שקלילות בתוכה. השפיעה עליהם גם פשטות הליכותינו והשוויון בתוכנו. הם הבינו יפה כי אנו עומדים מאחורי המחתרת היהודית ומסכונים אותה והדבר העלה את כבודנו בעיניהם. בחודש השני לעבודתנו פרץ במחנה לייפהיים סכסוך בין הפליטים לבין המחלה אונגרי"א וזו האשימה אותנו כי אנו מזדהים יותר עם הפליטים מאשר עם אונגרי"א. אנחנו לא הכחשנו את טענתם, אלא אמרנו כי הצגת השאלה בצורת כזו מצדיקת אותנו, כי אנו נשלחנו לשרת את הפליטים ולא את המוסד. הביורור נסתיים אמנם בכך שצריכים היינו להעביר שליח אחד מן המחנה למקום אחר, אולם סיפקת אונגרי"א תרגישה יפה כי הביורור הסתיים בנצחון מוסרי שלנו וטענה מסוג זה לא תישמע עוד כלפינו.

המשלחת הארצישראלית לשארית הפליטה

ז. גרינברג סיים את עדותו בדברים: „אחרי שהומתנו שש שנים בתור יהודים, מדוע לא ייתן לנו לחיות כיהודים?“ ביקור הוועדה במחנות ובחזות ההכשרה חיזק את אמונתם, כי אכן קיים רק פתרון אחד ויחיד לבעיית הפליטים. הוועד המרכזי החדש נכנס במרץ לעבודתו. בכל המחנות ירשו ועדים נבחרים את מקומם של הוועדים הממונים. אך היו גם צללים רבים. הקרע בתנועת הציונית העמיק. תנועת הלוחמים נתפלגה, אירגון אחד היה קשור להסתדרות הציונית האחדיה ושני מנוגד לה. העובדה כי יצחק צוקרמן, ממנהיגי המרד בגיטו וארשת, בא במיוחד לברמניה על־מנת לבצע את הפילוג במחנות הלוחמים, הוסיפה עוד מרידות רבות. קיבוצי הנוער הציוני פרשו ברובם מנח"ם. היה ברור, כי ההסתדרות הציונית האחדיה לא תאריך ימים אם לא יבוא חיסול מהיר של המחנות על־ידי עליה המונית.

ראשית העליה

בראשית האביב האירה לנו קרן אור ראשונה. ממשלת המנדטאט מסרה, זו הפעם הראשונה לאחר הצהרתו של בוין מנובמבר 1945, רשיונות־עליה לסוכנות היהודית וזו העבירה למשרדנו 476 רשיונות לחלוקה. ב־בוסן הגיעו גם 90 רשיונות־העליה הממשלתיים הראשונים, ו־א רשיונות שמיים לאנשים אשר נדרשו על־ידי קרוביהם בארץ.

שקלתי רבות כיצד לחלק מיספר זעום זה של רשיונות בין הסוגים השונים של המועמדים לעליה. הרגשתי בכל גימי בפשי כי נטיב לעשות אם נקציב את כל המינסה להעלותם של ילדים יתומים. על־ידי החלטת זו היינו מונעים פיצול הרשיונות ובמקום זה היינו תורמים תרומה רצינית לפתרון הבעיה החמורה ביותר, היינו מגישים מזור לשרידים הפצועים והדוויים ביותר. ידעתי כי עליה של 500 יתומי ישראל תמצא הד חזק ביישוב. עם זאת חששתי שמא לא תתקבל החלטה כזו על דעת הפליטים המצפים בכליון עיניים לתורם לעליה ובשום פנים לא רציתי לכפות פתרון זה עליהם שלא בהסכמתם. בידרתי את השאלה בשיחות אישיות עם עסקנים שונים של שארית הפליטה וכאשר נוכחתי לדעת כי אף הם נוטים להצפתי קראתי לישיבה של ועדת המשרד הארצישראלי והצעתי את הצעתי. ההצעה נתקבלה סת אחד וכמעט בלי ויכוח. ישיבה קצרה זו הסעירה את לבי. הנה חבר אנשים אשר עברו את כל שבעת מדורי הגיהנום, רובם יוצאי מחנות הריכוז, אין ביניהם אף אחד אשר לא שיכל ילדים — כולם ציונים ותוקים — ואיש איננו טוען לזכותו של הציוני הוותיק, לזכותם של הורים לאיחודם עם בניהם, כולם מאוחדים בדעתם כי יש לתת את זכות הקדימה לילדים אשר נתייתמו מאב ואם, כי להם דרוש בית ודרושה חיבה יותר מאשר לכל השאר. ומחשבה נוקרת במחתי: כזהו *primum veris* * של אודי ישראל המוצלים מאש הכבשנים.

את הרשיונות מטרנו לקיבוצי ילדים־יתומים אשר נתקיימו במקומות אחדים וכן ליתומים בודדים במחנות שונים. חלק של הילדים היה מוגדר לתנועות נוצה. תרוב היה עדיין בלתי־מאורגן.

* „גיבני התחייה“.

עברו עוד שבועות מספר עד ליציאת הילדים. הרי לא היה עדיין כל תקדים לאירגון העליה ועלינו היה לפתור את שאלות הרוקומנטאציה, התחבורה היבשתית והימית בימים שהתחבורה האזרחית באירופה הייתה עדיין משותקת לגמרי, את שאלת הציוד, האספקה בדרך, הליווי, הטיפול הרפואי וכיוצא באלה. קיימנו תחילה כי נוכל להסיע את הילדים באוניות אשר תועמדה לרשותנו על-ידי בנות-הברית ופנינו בעניין זה למסד המשותף לרפאטריאציה (Combined Repatriation Executive) של בנות-הברית בברלין ומנהל המוסד אף נטע תקווה בלבנו כי קשאלתנו תתמלא, אך התברר כי המשא-ומתן להשגת אוניה מטעם בנות-הברית יכול להימשך חודשים מספר ולכן החלטנו לבסוף לשכור אוניה. הסידורים נעשו על-ידי משרד הסוכנות היהודית בפאריס ואור ליום א' 7 באפריל נתבשרנו כי עלינו לצאת ביום ג' על-מנת להשיג את האוניה. להשלמת הטידורים נשאר לנו, למעשה, רק יום אחד בלבד ותוצאת היתה כי הילדים יצאו בקרונות-רכבת גרועים ביותר.

שעות מספר לפני היציאה נתקיים מפקד הילדים העולים במחנה-המעבר של אונררי"א סמוך לתחנת-הרכבת בפרבר של מינכן. מאות פליטים מן המחנות הסמוכים נזרו למינכן לזכות במראת הטיירת הראשונה של עולים. ד"ר גרינברג ואנשי נאמנו קצרות ותזמורת של מחנה-הפליטים באוטיליאן ניגנו. גל של שמחה ותלהבות עבר על המחנות, כי הכל ראו בטיירת הילדים העולים אות לעלייתם הקרובה ומה עוד שהולך וקרוב מוצד הפירסום של דו"ח ועדת החקירה האנגלו-אמריקנית.

בו בזמן היינו אנחנו עטורים בלימוד לקח אירגון הטיירה, כלומר בהכנות לעיבוד שיטות לעליה המונית כי תבוא — ובפילוס דרכים אחרות לציון במקרה שמישאלתנו לא תינתן לנו.

כאותם הימים, בהם יצאת טיירת הילדים בדרכה ארצה, בוצע גם מפעלנו הגדול הראשון בהעפלה; גם הוא פרי עבודה משותפת של המשלחת ושרידי הבריגאדה אשר עדיין פעלו במחנות. בראשית אפריל יצאו, בקבוצות קטנות, 1200 חברים של התנועות החלוציות בדרכים שונות לאיטליה. הדבר נעשה בעצם הימים בהם נעצרו סעפילים באוניותם בנמל האיטלקי לה-קסצנה וראשי היישוב נטלו על עצמם מציאות צום עד לביטול הגזירה. טאורע זה לא החליש במאומה את נכונותם של החלוצים במחנות להעפלה. נהפוך הוא, רצונם לשכור את המצור הבריטי הלך וגבר וראשית ההעפלה מגרמניה תביאה להרחבת מפעלי ההכשרה החקלאית. בשבוע שלפני חג הפסח נחנכה חוות-הכשרה בדולה במשק הוכלנד על-ידי מחנה פרנוואלד, מקום בו רוכזו 300 חלוצים מארבע תנועות חלוציות (נח"ס, דרור, השומר-הצעיר והגוער-הציוני). כליל הסדר נערכה בחווה חגיגה גדולה, אשר אליה באו גם מאות אורחים מקיבוצי הכשרה אחרים ומן המחנה הסמוך. החגיגה כולה עמדה בסימן הרחבת ההכשרה והגברת ההעפלה. נכחו בתגיגה גם אורחים מהנהלת אונררי"א, שבראותם את תבוער התוסס העליו ומלא המרץ לא האמינו למראה עיניהם כי אמנם אלה הם אותם הפליטים השבורים והרצוצים בהם היו מטפלים במחנות. באותו ערב ניגשה אלי אשה מראשי אונררי"א, אמנם מוצא יהודי אך ללא כל תודעה יהודית, והבטיחה לי את עזרת אונררי"א

המשלחת הארצישראלית לשארית הפליטה

ועזרתה היא בכל אשר ידרש. „אתם הארצישראלים“, אמרת, „הינכם מין מיוחד של בני-אדם. לא מצאתי בדוגמתכם אלא את אגודות-הרעים (הקוויקרים)“.

המתיחות והציפייה למסקנות ועדת-החקירה האנגלו-אמריקנית גברו והלכו מיום ליום. ימים אחדים לפני פירסום הדו"ח קיבלתי הודעה כי למחרת בבוקר יבוא מטוס צבאי מיוחד להביא את ראשי אונר"א ואותי להיידלברג לישיבה עם קציני צבא גבוהים כדי לדון איתם על אירגון ההגירה ובפרט על אירגון העליה לארץ-ישראל.

ב-30 באפריל בתפרטס הדו"ח של הוועדה ובו המלצה, שנתקבלה פה-אחד, על עלייתם המהירה של 100,000 יהודים עקורים מאירופה. שנה תמימה חלפה מאז שחררו הצבאות המנצחים של בנות-הברית את שרידי יושבי המתנות בדאכאו ובוכנוואלד, בברגן-בלזן ומאוסהאוזן ובכל שאר מחנות-הוועה. אז, כאשר ניתנו תיים חדשים לשליר אדם, היו כולם בטוחים כי תוך שבועות או חודשים מעטים ימצאו גיצולי התופת המעשים את ביתם. והנה עברה שנה תמימה, שנה של ציפייה וחרדה, של תקווה ואכזבות, ורק עתה אישר המוסד המוסמך את זכותם לעלות לארץ חפצם. יום זה היה יום חג וששון במשכנות הפליטים. אך מהר נוכחו לדעת כי כוס יסוריהם טרם מלאה. הודעתו של ראש המשלחת הבריטית בבית-הנבחרים ב-1 במאי השאירה ספקות מעטים בלבד שממשלת הוד-מלכותו אינה נחפזת לבצע את המלצות הוועדה וכי ביצוען יהיה מותנה בתנאים מדיניים חמורים ביותר וייתכן כי עלייתם של מאתי-האלף תימשך פרקי-זמן ממושך. אף רואי השחורות לא העלו אז על דעתם כי ממשלת המנדאט תימנע מלהגשים את המלצת הוועדה בכלל.

בשבוע הראשון של מאי הגיעה קבוצה של 35 שליחים נוספים והמשלחת מנתה עתה 70 חברי. גיגשנו לערוך את עבודתנו מחדש בשים-לב לשינויים אשר חלו בהרכב האוכלוסייה, בטיכויי העליה ובהיקף המשלחת. קודם כל דאגנו לכך שיימצא שליח בכל מחנה ובייחוד במחנות החדשים. שנית, החלטנו להקדיש כוחות לתנועות החלוציות ולשם כך נקבעו שישה שליחים אשר עבודתם היתה עם המרכזים של התנועות (לגבי אונר"א והפיעו בתור קציני תרבות נודדים) ושלושה שליחים נוספים נקבעו לעבודה עם קיבוצי ההכשרה החקלאית. אך השינוי היסודי במבנה המשלחת היה בכך שעתה הוקם מרכז חזק במינכן עם מחלקות שונות. פרט לתברים אשר עבודתם היתה בתנועות עבדו במרכז זה 12 שליחים בהנהלת המשלחת, במשרד הארצישראלי, באירגון ההעפלה והבריחה, בטיפול הרפואי, בהכשרה חקלאית, בעבודה כלכלית ומשפטית.

עבודת המשרד הארצישראלי בתקופה ההיא היתה קודם-כל עבודת תכנה, כי למעשה לא היו לנו שום רשיונות-עליה פרט למיספר זעום של רשיונות שמיים שהעניקה ממשלת המנדאט לתלויים בתושבי הארץ. במשך כל תקופת קיום המשרד, עד לגמר המנדאט הבריטי, לא עמדו לרשות המשרד הארצישראלי במינכן אלא 984 רשיונות-עליה מסוג זה. עם זאת היינו צריכים להיות מוכנים לעליה גדולה כי תבוא. גם בימי פירסום הדו"ח של ועדת-החקירה האנגלו-אמריקנית לא היה ברור אם כיוון ואירגון העליה יימסרו בידי הסוכנות היהודית,

והיה חשש מבוסס כי ביצוע העליה יימסר למוסד אנגלו-אמריקני ויתנהל על-פי הוראות של שלטון זר. זאת היתה ללא ספק מגמתם של הבריטים (וראיה לכך סדרי העליה מן האיזור הבריטי של גרמניה בשנים 1947–1948) וכן חשבו גם קצינים רבים בשירות האמריקני. על-מנת לקדם סכנה זו ראינו את תפקידנו בהידוק הקשרים וברכישת אמונם של אנשי הצבא האמריקני ושל ראשי אונר"א מחד ובהכנות מוקדמות במזון האנשים, שיבטיח לנו יתרון של שליטה בנושא מאידך. עיבדנו איפוא שיטה היפותטית של חלוקת רשימות-העליה לפי סוגים, כגון: יתומים, עליית-נוער, חלוצים, בעלי-מקצוע, ציונים ותיקים, קרובים של תושבי הארץ (עם זכות-בכורה לקרובי חילים), מקרים של השלמת משפחה, ובפרט להורים אשר ילדיהם הקטנים נמצאים בארץ (בעיקר הורים של ילדי-טהראן). בדרך זו נצטברו במשרד כעבור זמן-מה אלפי תיקים אישיים אשר בכוא המועד יקלו עלינו את בחירת העולים.

עם זאת נוגשנו, אפילו במסדרים הלא-פורמליים של העליה, לפתרון הבעיות הטכניות, כגון: דוקומנטאציה של עולים, אירגון התכנות, זכות העולים להובלת מטענם, אירגון הבדיקה הרפואית וכו'.

למרות כל אלה היתה עבודת המשרד הארצישראלי נעשית עקרה מאפס מעשה חיובי, אלא שילבנו את המשרד על כל מוסדותיו, את המנגנון המרכזי, את ועדות העליה בכל מחנה ומחנה ואת השליחים העובדים בטרנכי המחנות ובתנועות החלוציות למערכת העליה ברשות העם היהודי, למערכת ההעפלה.

ההעפלה

ההעפלה ממתנות גרמניה לא התפתחה בקו רצוף. בשבועות ובחודשים הראשונים אחרי השחרור היתה תנועה רבה לחופים ובפרט לחוף איטליה, אשר נחשב אז לקרשי-הקפיצה לארץ. בתקופה ההיא לא היתה עדיין חשיבות לגבולות בין המדינות, כי הדגש היה על השלטון הכובש ויחידות צבאיות היו בתנועה מתמדת. הימצאותה של החטיבה היהודית הלוחמת באיטליה והמיספר הגדול של יהודים בצבא האמריקני היו לסירע רב לתנועה זו. כך נהיו פילון (בהחסות המערבית היתה אז עדיין בשטח הכיבוש האמריקני), זאלצבורג ומינכן למרכזי-מעבר של פליטים יהודים לאיטליה. אולם האפשרויות הללו נסתמו כעבור פרק-זמן קצר. בחודשים הראשונים לאחר המלחמה היה אמנם קל המעבר דרך גבולות שונים ביבשת אירופה, אולם בריבזמן היה קשה ביותר להשיג אגודות להסעת העולים בים. את כניסתם של רבבות פליטים לאיטליה לא הקבילה איפוא יציאה במסדרים דומים. עם זאת נברה והלכה בשלטון הכיבוש באיטליה ההשפעה הבריטית וחלקם של האמריקנים הצטמצם מיום ליום. ועל כל אלה הועברה הבריגאדה היהודית מאיטליה לבלגיה. כך קרה שכוח הקליטה של איטליה נסתם חיש מהר ובאופן מקביל עם הפחתת האפשרויות לקליטת יהודים באיטליה הלכה ועלתה חשיבותה של גרמניה (יותר נכון של האיזור האמריקני של גרמניה) בתור מרכז קליטה. הזכרנו לעיל את יציאתם של 1200 חלוצים מגרמניה לאיטליה בראשית אביב 1946. למשלוח גדול זה לא היה המשך מייד. אחרי תקרית להיספציה החמרה

המשלחת הארצישראלית לשארית הפליטה

הפיקוח על תנועת תיזודים באיטליה והיציאה מנמליה נעשתה קשה יותר ויותר. אפשרויות הקליטה במחנות באיטליה היו אף תן מצומצמות, כי הנחלת אונגריא באיטליה אשר היתה כל הזמן תחת השפעת הבריטים הכבידה על חוספת פליטים למחנות קיימים ועוד יותר על הקמת מחנות חדשים. בתנאים אלה היה צורך לשמור על האפשרויות המוגבלות באיטליה עבור עולים מאוסטריה והונגריה ועלינו הטל לחפש מוצא לתוף מערבי.

בראש עבודת המוסד להעפלה והבריחה בגרמניה עמד חבר קיבוץ אשר נשלח לאירופה מטעם המוסד עוד בקיץ 1945, והוא היה בגרמניה באופן בלתי-חוקי. אחר עבדו חלוצים מיספר מבין הפליטים עצמם. באביב 1946 ראינו צורך להגביר את פעולת המרכז להעפלה והרספנו לו שני שליחים. אחד היה באופן רשמי קצין עלית, ז"א עובד המשרד הארצישראלי, ופעם בחודש היינו מספקים לו אינפורמציה על הנעשה במשרד הארצישראלי על-מנת שיוכל למסור דו"ח לאונגריא. השליח השני נקבע תחילה על-ידינו כשליח לפעולה תרבותית במחנה איגרינג, על-יד הגבול האוסטרי, מחנה אשר שימש זמן רב תחנה ראשונה לעוברי הגבול. מנהל המחנה מטעם אונגריא סירב, מטעמים מובנים, לקבל איש הסוכנות היהודית לעבודה במקום וסירוב זה תקל עלינו את המלאכה. באתי לידי הסכם עם אחד מקציני אונגריא כי על מינויו של החבר הזה יתנהל בירור יסודי בין הנחלת המחנה, הנחלת האיוור ומיפקדת אונגריא. במשך שלושה חודשים התנהלה חליפת מכתבים ובינתיים סייר חברנו בגבולות, מצא מעברים והעביר קבוצות מעפילים.

המלאכה לא היתה קלה. תחילה לא נמצאה דרך ישירה לצרפת ולכן הוחלט על נסיון להגיע לבלגיה שם תחנה אז הבריגאדה, ובעזרתה קיורנו למצוא המשך הדרך. אך הדרך לבלגיה עוברת דרך האיוור הבריטי, והנסיון הראשון למעבר הגבול נכשל והיינו נאלצים להסתיר את המעפילים למשך שבועות בבתים ובמרתפים בערים שונות של האזור הבריטי עד אשר הושגה אשרת-כניסה לבלגיה. ראינו כי דרך זו לא תצלח; אולם האשרה הבלגית שירתה אותנו שירות רב. על סמך האשרה הבלגית השגנו אשרת-מעבר צרפתית ולשם הבטחת-יתר של המשלוחים פנינו לשלטונות הצבא לשם קבלת אישורי-יציאה (exit permit) וצור תנועה (movement order). הסברנו לידיד לא-יהודי במיפקדת הצבאית כי אנו זקוקים „לצורכי תיוק" רשיון זה בשלושה העתקים והוא מילא את בקשתנו, דבר שאיפשר לנו להשתמש באותה אשרה חמש פעמים במעברי-גבול שונים. בהשגת תדלוננו של רב צבאי אמריקני השגנו עבור ארבעה חברים אישור שהם חברים בוועדה של בנות-הברית לחיפוש קברי חללי המלחמה, ואישור זה איפשר להם לסייר בגבולות ולחפש אחר מעברי-גבול נוחים.

קושי נוסף היוותה העובדה שבימים אלה עדיין לא היו לנו אמצעי תחבורה משלנו, פרט לשתי משאיות שהבאנו אתנו מן הארץ, והיינו נאלצים איפוא לבקש מפעם לפעם ממוסד פלוני או אלמוני מכונית או לשכור מכוניות מגרמנים, דבר אשר עלול היה לגלות את פעולתנו. רק עם התפתחות הבריחה בקיץ ובסתיו 1946 השיגה „הבריחה" תקציב לרכישת מיספר משאיות גדולות. מכוניות אלו נרשמו כולן כרכוש הסוכנות היהודית כי על-ידי כך יכולנו לקבל דלק מאונגריא.

בחוגי אונר"א היה הדבר תמוה: לישם מה וקוקים אנחנו, אשר איננו מטפלים באספקת, למיספר כה רב של משאיות. אמרנו לקצין אונר"א המסוגל על ואירי גונים המתנדבים כי הרי אנחנו מטפלים בפעולה התרבותית והאיל ואין מיספר מטפיק של ספרים בשביל כל מחנה ומחנה, עלינו לארגן ספריות נודדות ולחזוביל את הספרים במקום למקום. בשכעו את „המסברה" הזאת פרץ הקצין בצחוק רם ומאז היה משוכנע כי משאיותינו ממלאות תפקיד אשר איננו נוגד את המטרות הנשגבות של אונר"א. בכלל יש לומר כי לא היה דבר אשר הרים את קרבנו בעיני השלטונות כעבודתנו השקטה בתעפלה ובבריחה. מוכן שלא ידועים היו להם הפרטים, וייתכן שלעתים אף הפריזו בתערבתם, אך ידעו אל נכון כי אנו נעזרים מרכז למחתרת היהודית וכי אנו עושים את מלאכתנו באמונה ובאחריות. רבים רצו לסייע לנו באופן פעיל, ולא פעם היינו טרודים בדאגה כיצד לרסן את התלהבותם התמימה אשר עלולה היתה לסכן את עצם הפעולה. בתקופה ההיא היו באונר"א קצינים יהודים במיספר לא קטן ורובם נרתמו לעבודתנו, אך גם לא־יהודים רבים היו בין עוזרינו, ביניהם גם קציני אונר"א בריטים. הם עזרו לנו בתחבורה, דלק, הלבשה למעפילים וכו'.

מוכן מאלו כי בתנאים הקיימים בגבולות ובמחבורה לא היתה ההעפלה מגרמניה יכולה להגיע לממדים רחבים ולמרות כל המאמצים שהושקעו בדבר לא יצאו בכל שנה 1946 בדרך זו מגרמניה אלא 9500 איש בלבד. המעפילים היו תחילת חברי האירגונים החלוציים בלבד ורק בסתיו 1946 תתחלנו להוסיף אליהם גם בודדים עד כדי שליש בכל משלוח. החלוצים נקבעו על־ידי אירגונותם במסגרת של מיכסה לכל תנועה ותנועה בהתאם למיספר חבריה בקיבוצים. הבודדים נבחרו על־ידי השליח במחנה בשיתוף ועדת העליה המקומית.

ההכשרה החלוצית

עבודה רבה הסיקעה המשלחת בפיתוח ההכשרה החקלאית. בבואנו לגרמניה מצאנו כבר את נקודות ההכשרה הראשונות. החווה הראשונה נוסדה עוד בקיץ במשק גרינגסהוף בקירבת טראנקפורט בחווה שהיתה לפני המלחמה קניינה של ברית החלוצים הדתיים. במקום התרכזו צעירים יוצאי מחנות־תריכו בבוכנוואלד שיסדו אתר־כך את קיבוץ בוכנוואלד. החווה השניה נוסדה זמן קצר לפני בואנו בחוותו של צורר היהודים יוליוס שטרייכר ונקראת קבוצת ניל"י. זמן קצר לאחר בואנו נוספו עוד חמש נקודות הכשרה נוספות. בפרק קודם תיארו כיצד נתרכזו אלפי בני־נוצר בקיבוצים שבמחנות. ראינו כאחד התפקידים הראשיים שלנו את הוצאת הקיבוצים הללו מן המחנות והעברתם להכשרה חקלאית. למטרה זו אירגנו עוד במאוס 1946 מחלקה להכשרה וליד מחלקת זו נתארגנה באביב 1946 ברית האירגונים החלוציים, המשימה לא היתה פשוטה כלל וכלל. ראשי הצבא ואנשי אונר"א אמנם ראו בעין יפה כל עבודה פרודוקטיבית של פליטים ובפרט עבודה חקלאית, אולם המימשל הצבאי הממונה על הנחלת המשק בגרמניה חשש לגזקים כלכליים ולירידת החנוכה של המשקים, ומשום כך התנגד להרחבת מסגרתה של ההכשרה החלוצית. העניין אף הובא פעמים אחדות לדין בסודות העלויות

בואשינגטון ומשם נתקבלה הוראה לעורר את ההכשרה, אולם המכשולים במקום לא הוסרו, ואכן, בחינה כלכלית טהורה היתה צריכה להיות בעוכרינו. הרי בהכשרה החלוצית שלפני המלחמה היינו שולחים חלוצי תחילה לעבודה כפועל שכיר או מתלמד אצל איכר לפני שיכול היה להתקבל להכשרה בחווה העצמאית של „החלוצ“. אך בגרמניה לא יכולנו לעשות כן והאחריות להנהלת המשק נמסרה לאנשים אשר לא היה להם כל נסיון שהוא בעבודה חקלאית, רובם לא הוכשרו לכל עבודה גופנית שהוא ורבים הגיעו למקום ההכשרה חלופים ותשושים מתלאות המלחמה שעברו עליהם. היה גם קושי פסיכולוגי רב להגיע את החלוצים לכך שיטסרו, בהתאם לחוק, את תגובת משקם למיטשל הצבאי. הם לא יכלו להשלים עם כך שגרמנים בעיר יאכלו מפרי עמלם, היתה לנו, איפוא, מלחמה מתמדת עם המיטשל הצבאי על התרמת משקים לצרכינו ועל השארתם ברשותנו על אף דרישות לא טובים של מפקחים והלשנות בלתי-סוסקות מצד הגרמנים. למרות כל אלה הגענו בראשית קיץ 1946 ל-17 נקודות הכשרה עם קרוב לאלפיים חלוצים. ניסינו להבטיח מאקסימום של מדריכים יהודים, נתנו שליחים שכל אחד מהם היה מפקח על נקודות הכשרה אחדות, אך לא יכולנו גם להימנע מהעסקת מדריכים ומנהלי ענפים גרמנים.

ההכשרה מילאה בימים אלה תפקיד חשוב ביותר. מבחינה מקצועית ערכת אננם לא היה רב, אך עצם הוצאתם של מאות ואלפים אנשים צעירים מהור המחנות המנוון, ריכוזם בחברה צעירה, המגע עם הטבע, עבודת-כפיים, כל אלה הבריאו את גופם ואת נפשם. כעבור זמן קצר נתחזקו כאן טיפוס של בן-אדם אשר היה נבדל בהרבה מיושבי המחנות ונעשה קרוב יותר לטיפוס האגרסיבי הארצישראלי. קיבוצי ההכשרה היו כמובן מעיינות ההצפלה העיקריים. בהם גם התנהלה פעולה תרבותית ענפה יותר מאשר במחנות. כאן גם נתארגנו הגרענים הראשונים של „ההגנה“ בגולת אשכנז.

לא יכולנו להסתפק בהכשרה החקלאית של הנוער החלוצי בלבד. מראשית בואנו חיפשנו דרכים להכשרה מקצועית, ולהכשרה לעבודה בכלל, של כלל האוכלוסיה. על שאלת התעסוקה נעמוד בפרק מאוחר יותר; כאן נזכיר רק ששליחים היו בין היחזמים והמארגנים של בחי-ספר מקצועיים במיטפר מחנות עד לפני ש„אורט“ התחיל בעבודתו. בתקופה בה אנו דנים, באביב 1946, נתנו מחשבה רבה לתוכנית כלכלית רחבה אשר מטרתה היתה להקנות מקצוע למיטפר גדול ככל האפשר של פליטים וגם להקים ולצייד מקומות-עבודה עבורם בארץ. קיוונו אז כי המלצת ועדת-החקירה האנגלו-אמריקנית למתן מאה אלף רשיונות-עליה תוגשם וביססנו את תוכניתנו על הכטחת השלטונות האמריקניים כי הם ישתתפו בביצוע התוכנית על-ידי הספקת האוניות להובלת העולים ועל-ידי עזרה כלכלית לקליטתם בארץ. ראינו כי בגרמניה ישנו ציוד תעשייתי עצום אשר ערכו שם זעום, כאשר התעשייה הגרמנית היתה משותקת. עיבדנו איפוא ראשי-פרקים של תוכנית אשר לפיה יתארגנו העולים לפי קבוצות מקצועיות ועלייתם תאורגן במסגרת של קואופרטיבים וחבורות-עבודה לשם יצירת מקומות עבודה חדשים בארץ. ביקשנו לרכוש את הציוד בגרמניה במארכים אשר נשלם מתביעותינו

להחזרת הרכוש היהודי, ואשר להחזרת הרכוש, טענו כי אין לבנות את תוכנית הרסטитуציה על תעיקרון של החזרת הרכוש האינדיווידואלי לפרט בעלת-התביעה אלא יש ליצור גוף יהודי פרונטאטיבי אשר יקבל פיצוי כולל עבור כל הנוקים שנגרמו ליהודים וגוף זה יפצה את בעלי התביעות האינדיווידואליות. היה ברור כי בגוף כעין זה תהיה לסוכנות היהודית דעה מכרעת. ידענו כי אם הצעתנו זו תתקבל ביסודה, הרי נוכל בבת-אחת לשלוט ברכוש גדול אשר לא רק יבטיח פיצוי הוגן לכל איש אשר הפסיד את רכושו בגרמניה אלא גם יאפשר קליטה מסודרת של העולים ויתרום תרומה חשובה ביותר לפיתוחה של הארץ.

אולם היסודות המתנגדים לתוכניתנו באופן עקרוני היו מיוזבים ומשקלם היה רב. הרעיון של פיצוי קולקטיבי היה זר למחשבה האינדיווידואליסטית של האמריקנים. כל סתיה מעקרונות הבעלות האישית על הרכוש היתה למורת רוחם והראו בה יסודות של השקפה אנטי-קאפיטאליסטית ולכן אנטי-אמריקנית. רק איש אחד בצמרת השלטון הצבאי האמריקני נטה לדעתנו; הוא היועץ הפינאנסי של המושל הצבאי, אשר ראה בדרך זו קיצור הפרוצידורות ואפשרות לניתוח חד-פעמי, דבר אשר לדעתו היה רצוי גם מבחינת יציבותו של המשק הגרמני. אולם הוא נשאר בודד בדעתו והשלטונות נקטו בקו של רסטитуציה אינדיווידואלית. רק לגבי הרכוש שאין לו יורשים ולגבי הרכוש הציבורי נתקבל אחר-כך הרעיון של גוף ציבורי יורש. יתר על-כן, השלטונות היו תקיפים בדעתם כי אין לערבב את שאלת הרסטитуציה בשאלה של העברת הרכוש המוחזר, כי יש לשמור על המשק הגרמני מפני התרוששות. מדיניותם המוצהרת היתה כי הרכוש התעשייתי של גרמניה צריך להישמר לקיסומה של גרמניה ובמידה שישנו עודף של ייצור תעשייתי הרי יש להוציאו רק במסגרת של יצוא סדיר ותמורת תשלום בטבעת קשה, ו"א בדולארים. אנחנו הסתמכנו על משקלה המוסרי של תביעתנו לגבי גרמניה האחראית לאסוננו וצינינו כי ארצות-הברית כבר התחייבה לעזרה כלכלית לקליטת העולים ועזרה זו תוכל להיות זולה וגם יעילה יותר אם תינתן מגרמניה מאשר אם תינתן מהכלכלה האמריקנית עצמה. נימוק זה נתקבל על דעתם של אחדים מראשי השלטון הצבאי האמריקני בגרמניה והם היו מוכנים לתמוך בהצעותינו, אולם הדגישו כי ההכרעה תיפול בוואשינגטון. הצעותינו אלו שימשו אחד היסודות למשא-ומתן עם המומחים האמריקניים בוועדה שנקבעה להכנת הביצוע של המלצות ועדת-החקירה האנגלו-אמריקנית, ונראה היה כי יש סיכויים שהצעותינו תתקבלנה לפחות בחלקן. אולם ועדה זו כידוע מעלה בתפקידה וסירבה את עבודתה לא בהצעות לביצוע הטכני של עליית מאתי-האלפים אלא בתוכנית מדינית אשר התכוונה לתחניקנו בתחום הקאנטון שתוכנית מוריסון-גריידי הועידה לנו. עם זאת נסתיימה גם עבודת חודשים שלנו באפס תוצאה.

המחלוקת הרפואית

המחלוקת הרפואית נוסדה עלייד המשרד הארצישראלי במאי 1946 בתנהלתה של שליחה-רוסאית ובעזרתו של רופא מבין הפליטים. תפקידה הוגדר בבדיקת המועמדים לעליה ומראשית פעולתה של המחלוקת נקבע הכלל כי חובת הבדיקה

המשלחת הארצישראלית לשארית הפליטה

הרפואית חלה על כל העולים ללא הבדל תדריך בה הם עולים. המחלקה נתקלה בקשיים מרובים בעבודה. העולים היו פזורים על-פני כל גרמניה במחנות, קיבוצי-הכשרה וקהילות וחבדיקה היתה צריכה להיעשות במקום. קבענו, איפוא, שיטה של רופאים-נאמנים בכל מקום, כי נוכחנו לדעת שבימי הפורענויות לקה גם המוסר המקצועי של רופאים. היו מקרים שרופא פלוני התליט על דעת עצמו כי פליט אלמוני רשאי לעלות והוא העלים את מחלתו של העולה אף מפני המחלקה הממונה עליו. היו גם מקרים שפליטים הערימו עלינו ובידעם על מחלתם שלחו לבדיקה את חברם הבריא. רק מתוך כשלונות למדנו איך למנוע זיהום.

מתוך עבודתנו במחלקה הרפואית רכשנו לעצמנו כעבור זמן-מה גם תמונה ברורה למדי על מצב בריאותם של הפליטים; ותמונה היתה מפליאה. התברר כי מצבם הפיסי — וגם הנפשי — של הפליטים היה טוב בהרבה מאשר יכולנו לקוות. מיספר חולי השחפת היה, כמובן, גדול מן המקובל בחברה נורמאלית, אך הוא היה נמוך מאוד בהשוואה עם התנאים בהם אנשים אלה חי נתונים זה שנים. כן מצאנו מיספר די גדול של מחלות לב בדרגות שונות של המחלה. בזמן הראשון אחרי השיחרור בלטו הפרעות במערכת ההפרשה הפנימית ורבו תופעות גורףיות, אך בסדר-הכל היינו מופתעים לטובה ממצב בריאותם של הפליטים. התברר כי התנאים האיומים שעברו על שארית-הפליטה היוו כשלעצמם גורם סלקטיבי ורק האנשים החזקים והבריאים ביותר הצליחו לעבור את השואה. נסיונו בבדיקתם של אלפי עולים אילץ אותנו גם לקבוע עמדה לגבי מדיניות הבריאות בתוך שארית-הפליטה. אם כי לא נטלנו על עצמנו אחריות להנהלתה, ערך רב היתה לביקורה של משלחת רפואית מארץ-ישראל במחנות (ד"ר י. מאיר, ד"ר ח. גרוסקה וד"ר שפירו) בשלהי קיץ 1946 ולהמלצותיה היה משקל רב לגבי פעולתם של הגיינט והוועד המרכזי.

יצר חיים מפליא היה פרעם בקרב שארית הפליטה. חודשים מיספר לאחר השיחרור היתה ניכרת תנועה גדולה לייסוד משפחות חדשות. הוקמו חופות רבות וכעבור חודשים אחדים התהלכו במחנות אלפי נשים חרות. המחנות של שארית-הפליטה היו בשנים 1946—1948 המקום של הילודה הגבוהה ביותר בעולם. היו חודשים שבהם נולדו במחנות עד 700 ילדים. הטיפול באם ובתינוק נעשה אחד התפקידים החשובים ביותר. שיתפנו פעולה עם הגיינט בחקמת טיפוח-חלב ושירותי הדרכת לאמהות הצעירות.

ביוזמתנו נערכה גם החקירה הראשונה של הנכים במחנות הפליטים, אשר בוצעה על-ידי רופא מטעם הגיינט ואחות ועובדת סוציאלית מטעמנו. חקירה זו שימשה אחר-כך יסוד לתוכנית השיקום לגבים.

המתיחות במחנות גוברת

כל העבודה הענפה והמסתעפת של המשלחת בימים אלה נימה יסודית אחת היתה לה: תציפיה לעליית-רבחי כי תבוא. אך היים אשר לו קיווינו בושש לבוא. בינתיים גברה והלכה המתיחות במחנות. עם בוא האביב היתה קשה פייכמה הישיבה במחנות הבטלה. אלפי פליטים היפשו אחרי אפשרויות ודרכים לעזוב

את המחנות ולהסתגל לערים או לגנוב את הגבול לארץ חופשית. רק התקוות כי יום העליה קרב וכי זכות-בכורה תינתן ליושבי המחנות מנעה בעד עויבה גדולה יותר של המחנות. בימים אלה היינו אנחנו מעוניינים בכך שהמחנות יקוימו ולא ייחלשו, עד אשר נשיג את זכות העליה, כי בריכוזם של פליטים יהודים היה כוחו ואילו פיזורם היה מפורר את אחרית כוח התנגדותנו בגולה. האווירה במחנות נעשתה מתושמלת מיום ליום וגפרור קטן יכול היה להצית להבות. במחנות אחדים אכן אירעו התנגשויות רציניות.

במחנה שטוטגארט נערך בסוף מארס חיפוש בעקבות הלשנה כי במחנה ישנה קבוצה של מזוייפי כסף. יחידה קטנה של משטרה צבאית אמריקנית הגיעה יחד עם משטרה גרמנית. עם ראשית החיפוש הסתלקת המשטרה הצבאית והגרמנים נשארו לבדם עם היהודים. הגרמנים סבורים היו, כנראה, כי חזרו כבר ימי שלטונם ולפי מסורתם „רבת-ההרד“ ציוו בקריאות „יהודים החוצה!“ על כל תפליטים לצאת מבתיהם לרחוב על-מנת לא להפריע לחיפוש. ההמון היהודי הנסער התנגד בכוח למשטרה הגרמנית וזו פתחה באש. אחד הפליטים נהרג. הידיעות על המאורע בשטוטגארט עברו כאש בכל המחנות והוסיפו עוד על המתחנות הכללית.

ימים אחדים אחר-כך קרה מקרה במחנה נוי-פריימן בפרבר של מינכן. בחורות גרמניות בעברן בליווי חיילים כושים על-יד שער המחנה לעגו ליהודים וקראו קריאות גנאי לעבר המחנה. שומר המחנה היהודי תפס אחת הבחורות ודחף אותה בכוח למחנה על-מנת להענישה. לקול צעקותיה נתאספו מהר חיילים כושים ופליטים פולנים ממחנות סמוכים והחל פוגרום קטן ביהודים. רק הודות לקירבת המקום למינכן, אשר ממנה הגיע מהר צבא, נמנע אסון גדול.

המקרה המסוכן ביותר קרה בסוף אפריל בלאונדסברג. אחד הקיבוצים הישראליים במחנה פתח נקודת הכשרה כדינו באגם לא רחוק מן המחנה. חברי הקיבוץ היו יוצאים יום-יום לעבודה ובלילה היו מעמידים שמירה בנקודה הנמצאת בתוך כפר גרמני קטן. בוקר אחד לא נמצאו השומרים במקום. חיש מהר נתפשטה במחנה השמועה כי הגרמנים הרגו את שני השומרים ורקום לאגם, והמון פליטים נסערים יצא לכפר „לנקום את הדם השפוך“. החזק צבא אמריקני להגנה על הגרמנים מפני „הפורעים היהודים“ ואלה הרפו את היהודים חזרה למחנה רשמו עליו מצור. הפליטים במחנה הכריזו על „שביתת-רעב ורק אחרי טאמציים רבים מטעם ראשי הוועד המרכזי והשלוחים יושב הסכסוך. אך בעת הסכסוך נערך עוד חיפוש בקיבוץ ונמצאו בו רובת ושני אקדחים, דבר אשר „הוכיח“ בביכול את הכוונות התוקפניות של היהודים. תשעה-עשר איש נאסרו והיו צפויים לעונש חמור. רק אחרי פעולת השתדלות רבה מטעמנו ומטעם הנויצנט ואחרי התערבות אישית של היועץ החדש לענייני היהודים אצל המפקד העליון שוחררו האסירים על סמך התחייבותנו להעלותם מיד ארצה. יש עוד להעיר כי השומרים „ההרוגים“ נמצאו שלמים ובריאים. הם הסתלקו מן השמירה כי לא רצו להישאר בקיבוץ.

תופעות אלו הדאינו אותנו לא רק כשלעצמן אלא באשר ראינו בהן חוליות לתהליך אשר מוכרח היה להסתיים באסון. בימים אלה נפל בידינו חור של המתחרת הנאצית על השאלה היהודית. אחרי כמה חזרות על התורה הנאצית

הידועה מציין החור כי היהודים אמנם נחלשו מאוד אך כוחם טרם נתרס כליל, החור מדגיש כי השעה איננה כשרה להתנגשות גלויה בין הגרמנים לבין היהודים, מטרתם של הגרמנים צריכה להיות להשניא את היהודים על שלטונות הכיבוש ולהביא, אם אפשר, לידי התנגשות בין היהודים לבין צבאות הכובשים. מלאכת זו לא תכבד, מציין החור, כי היהודים הם עצבניים חסרי משמעת ובנקל ייגררו אחרי פרובוקציות מחוכמות מצד גרמנים אשר יסבכו אותם לא עם הגרמנים אלא עם שלטונות הכיבוש.

לקח שטוטגארט, פריימן, לאנדסברג וכו' הוכיח לנו כי אנו עלולים לקיים את מיישאלתה של המחתרת הנאצית; לכן גייסנו את כל השליחים ואת הפעילים של שארית הפליטה לריסון היצרים הפועלים במחנות. גם ניסינו להגביר את פעולותינו להקמת „ההגנה“ במחנות. על פעולות „ההגנה“ יוספר בפרק אחר.

אחרי התנגשויות הללו נתקיימה ישיבה של המועצה לענייני היהודים (Council for Jewish Affairs), מוסד מייצג אשר נוסד ביוזמת אונרריא והשתתפו בו באיכות המחלקה לעקורים של המפקדה הצבאית, המימשל הצבאי, אונרריא, גיינט, הסוכנות היהודית והוועד המרכזי של הפליטים. בישיבה זו חידשתי את הצעתו של בן-גוריון, שהציע בוסנו לגנרל אייזנהאור, לרכז את הפליטים היהודים באיזור אחד אשר יפונה מתושביו הגרמנים. הצעתי נתמכה הפעם לא רק על-ידי האירגונים היהודיים אלא גם על-ידי אונרריא. אמנם לא פיקפקתי בכך שהצבא לא יקבל את הצעתי. אם אייזנהאור דחה את הצעת בן-גוריון בתקופת השיא של אתגה לפליטים, בוודאי לא היה להצעה זו סיכוי בנסיבות הקיימות. אך אני ראיתי חשיבות בהצגת התביעה ובתמיכה שניתנה לה על-ידי אונרריא, כי סברתי ידחית תביעתנו תשפיע לטובה על מילוי מישאלות אחרות שלנו.

לא עברו ימים רבים ועמדנו בפני משבר חדש. ממשלות אחרות ואגודות צדקה בארצות שונות הודיעו לאונרריא על נכונותן לקבל אל ארצן ולאמץ ילדים יתומים וללא-הורים מבין הפליטים העקורים. הנחלת אונרריא הזמינה את האיר-גונים היהודיים (גיינט, היאס והסוכנות) לישיבה והודיעו לנו, כי בהתאם לחוק חדש נמצאים כל הילדים היתומים וללא-הורים באפוסטרוסותו הישירה של הצבא והוא המחליט על גורלם, אולם ברצון הצבא ואונרריא להימלך בדעת האירגונים היהודיים לגבי ארצות התגירה השונות. בעיני אונרריא היתה זו בשורת גאולה לילדים האומללים אשר ימצאו עתה מקום-קליטה באנגליה, נורבגיה, ארצות-הברית ואוסטרליה. מטעם היהודים נטלתי ראשון את רשות הדיבור. אמרתי כי אנו מעריכים את רצונם הטוב של האירגונים והממשלות לקרב ישועה לילדי ישראל, אולם אנו צריכים להתנגד לתוכנית זו, לא נוכל לשתף-פעולה ונעשה את הכל עלימנת לסכלה. עמנו שיכל מיליון ורבע ילדים ואנו זכאים לתבוע כי מעט הילדים שנותרו בחיים ימצאו את מקומם בארצנו. הכינונו למענם מוסדות של עליית-הבוער ומשפחות שמיכנות לאמץ אותם; ואם השלטון המאגדאטורי פנע עד כה מאתנו להעלותם ארצה, הרי מנוי וגמור עמנו כי ילדים יתומים אלה יקבלו את רשיונות-העליה הראשונים שיעמדו לרשותנו. כל תוכנית הגירה אחרת היא בעינינו פגיעה בזכויותינו ואקט של איבה כלפי העם היהודי.

אנשי אונגריה נבוכו ושאלו את דעתם של נציגי האימונים האחרים. מנהל הביונט אמר במשפט אחד כי הוא מצטרף לדעתו. מנהל "היאס" אמר, כי אירגוני מטפל בהגירה לכל הארצות פרט לארץ ישראל, אך לגבי ילדים יהודים מזדהה הוא עם דעת הסוכנות. תוספת אחידה זו של כל האימונים היהודיים הכריעה את הכף ותוכנית ההגירה של ילדי ישראל ננטשה.

הבריתה

לשווא חיכינו לעליה הגדולה. ועדה אחרי ועדה באה והפליטים במחנות לא נושעו. בו בזמן נעשתה שאלת הבריתה במגזר אירופה ומתן מקלט ארצי בגרמניה לאקטואלית ביותר. עמדנו בפרקים הקודמים על נכונותם של השל-טונות האמריקניים להפוך את איזור הכיבוש שלהם למקלט לכל יהודי נרדף; אך אז, כאשר לבותיהם היו פתוחים ואוזניהם קשובות לועקתנו, לא היה באפשרותנו להביא רבבות יהודים. הממשלות במזרח אירופה התנגדו לבריתות היהודים ושמו מכשולים רבים בדרכם. תנאי החורף הכבידו אף הם על הבריתות. עתה, עם בוא האביב, נתחזקה התנועה. שלושה היו הגורמים אשר הביאו להגברתה של הבריתה: ההליכה היתה קלה יותר כעונת האביב והקיץ; החלה הרפאטריאציה של יהודי פולין מרוסיה ורוב רובם של יהודים אלה לא רצו ואף לא יכלו להיאחז מחדש בפולין; ולא באחרונה קיוו כי שפרי הארץ ייפתחו בקרוב ואז תינתן זכות קדימה לפליטים העקורים היושבים במחנה.

בראשית החורף, כאשר השלטונות האמריקניים היו מוכנים לקלוט מאות אלפי יהודים, לא הגיעו ממדי הבריתה אלא לכשלושת אלפים לחדש בממוצע. אך מאז נקדשו גלי תאודות ורבו אלה אשר קראו להפסקת מדיניות הדלת הפתוחה ולסגירת הגבול. הלחץ הבריטי הלך וגבר בכיוון זה ובהשפעת הבריטים נקטה אונגריה קו עוין לגבי הפליטים החדשים. רק במאמצים גדולים הרטג בוואשינגטון כי עקרון הדלת הפתוחה יישאר בתוקפו לפחות עד לפירסום דו"ח ועדת החקירה האנגלו-אמריקנית. בינתיים גבר הלחץ בגבולות ובמאי כבר נכנסו לגרמניה 7000 פליטים חדשים.

הורם הראשי של הפליטים הלך בימים ההם דרך עקטין, הגמל הגרמני לשעבר אשר סופח לפולין, ומשם בקבוצות קטנות דרך איזור הכיבוש הרוסי לברלין. חלק נשאר בברלין במחנה של אונגריה ואילו הרוב עבר משם בקבוצות קטנות ובדרכים שונות דרך אזורי הכיבוש הרוסי והבריטי לאיזור האמריקני. נוסף על דרך מסובכת זו באו קבוצות קטנות יותר לאוסטריה ומשם נחלקו, חלק לעבר איטליה וחלק לגרמניה. קבוצות קטנות באו גם מצ'כיה ישר לבאוואריה.

בחדשי החורף ובמחצית הראשונה של שנת 1946 היתה ברלין הצומת המרכזי בדרכי הבריתה. בסקטור הצרפתי של העיר קיים היה מחנה קטן של כשלוש מאות איש בהנהלת קהילת ברלין (רק בשלב מאוחר יותר עבר המחנה לפקודת אונגריה) ומחנה זה שימש מקלט לילת ראשון למסתגנים ומכאן המשיכו בדרכם. כשגברה התנועה, הקימה אונגריה מחנה גדול בסקטור האמריקני של העיר. אונגריה התכוונה לעשות מחנה זה מחנה לסופת ובכך להניע את היהודים להישאר בברלין.

וכך תיפסק התנועה לעבר האיזור האמריקני. אנחנו תמכנו בהקמת המחנה מטעמים הפוכים: תיכינו לתנועה מוגברת בהרבה ולמענה חיינו וזקוקים למחנה גדול בו נוכל לשכן באופן זמני מיספר גדול של פליטים ובחסות המחנה גם לעסוק בתכונות להמשך דרכם. מנהל אונרר"א בברלין, יהודי, היה בתחילה מלא חשדות לגבי המחנות היהודית, אולם השליחים במקום רכשו מהר את אמונו ומכאן ואילך היה שיתוף-פעולה מלא בין הסוכנות, הגרינט, הרב הצבאי ואונרר"א.

בסוף מאי הגיע לגרמניה הוועץ החדש לענייני היהודים במיפקדה העליונה, הרב פיליס ברנשטיין. בפגישתי הראשונה אתו הבטיח לי הרב כי הנשיא טרומן לא ייסוג מתביעותו להעלאתם של מאה אלף הפליטים, אולם כאשר ננעתי בשאלת ההסתגנות נעשה הרב זחיר יותר ולבסוף גילה לי בסודי-סודות כי אם מיספר תבאים לא יעלה על 5000 לחודש לא ינקטו השלטונות האמריקניים צעדים נגדם. כמובן שהודעה זו לא יכלה לספק אותנו. בזמן ההוא כבר מוכוונים היו בשטטין כעשרים אלף יהודים מצפים לאפשרות להגיע לגרמניה. ידעתי כי נצטרך להגביר את הלחץ עליהם לחדש את קו מדיניותו של אייזנהאואר בדבר המקלט הארצי. גם היה ברור כי צפויה לנו הסכנה שארצות-הברית תעמוד על מתן מאתי-אלף רשיונות-העליה בתנאי שתפסק הבריחה. אך לגבינו הציונות ופתרון בעיית היהודים לא הוגדרו במסגרת של מאתי-אלף רשיונות-עליה. לנו חשוב היה קודם-כל להחזיק את יהדות אירופה בתנועה. שומה עלינו לשוב את המעגל ויהי מה, גם אם הדבר עלול לגרום להתנגשות. אך יש להיזהר מפני התנגשות ככל האפשר.

באמצע יוני נודמנתי למקום-התורפה, לברלין, בעת ביקורי הראשון של הרב ברנשטיין בה. הפגשנו אותו עם פליטים אשר זה עתה באו, וכאשר ראה קבוצת ילדים תשושים לברי-כלואים אשר הגיעו לברלין בזה הלילה, נודעזע טמראה עיניו וגמר אומר להיות בעזרנו. כעבור ימים מיספר הומיניי באופן דחוף למיפקדה הצבאית בפראנקפורט. הרב אמר לי כי עומדים לפני הכרעות חשובות בדבר ההסתגנות והוא דרש ממני להרצות לפניו על מצב היהודים במזרח-אירופה ועל דרכי הבריחה. במשך שעה וחצי גיללתי לפניו ולפני עוזריו את אשר ידעתי על מצבם ורצונם של היהודים בארצות מזרח-אירופה. הערכתו אז כי בהינתן האות יוזו כמאתיים אלף יהודים ממזרח-אירופה. לבסוף נשאלתי מהי הדרישה המתקבלת על הדעת שנוכל להציג לשלטונות האמריקניים כמיכסת כניסה לאזורם למשך שלושת החודשים הקרובים. נקטתי את המיספר 40,000, כלומר כמעט פי-שלושה מן המיספר שהשלטונות בוואשינגטון היו מוכנים לתסכים לו.

עתה עבר הטיפול לידי הרב ברנשטיין. הוא הרצה את עניינינו לפני המפקד העליון ואנשי המטה הראשי והרצאתו השקטה והעצורה אך חדורת תוקף נוסרי רב שיכנעה את הגנרלים. כעבור יומיים נתבשרנו כי הגנרל מק-גרני נתן את הסכמתו לכניסתם של 40,000 יהודים לאיזור האמריקני של גרמניה בתקופת שלושת החודשים הקרובים. ביום זה מילאה אותנו תרגשות שמחה וסיפוק. נראה היה לנו כי שברנו את הקרח ונוכל להמשיך בתנועה והתמונים לחופים ומשם לארץ. אך לא הספקנו לשמוח, כי תוך שבוע ימים ניתכו על ראשינו מהלומות חדשות. רק שלושה ימים עברו מאז הצהרתו של מק-גרני וידו הודונית של

השלטון בארץ פגעה בציפור נפשנו. אלפי חברי ההגנה נעצרו ואתם חברי הנהלת הסוכנות והוועד הלאומי. ובאותם הימים, ימי מסע הצלב נגד היישוב פרץ הפוגרום בקלוקה (4 ביולי). רבבות יהודי פולין נהרו לגבולות כדי למלט את נפשותיהם. בנסיבות חדשות אלו לא יכול היה הרשגנו מלפני ימים מיספר לספק עוד את הצרכים. בפגישה חטופה של עובדי הבריחה נקבעה תוכנית להוצאתם של 80 עד 100 אלף יהודים מפולין תוך חודשיים-שלושה. נקראתי מחדש אל הרב ברנשטיין ונשאלתי אם נוכל להישאר במסגרת המיספרים אשר נקטתי אותם רק לפני זמן קצר. עניתי בשלילה. הרב חשש שהעמדתן של תביעות חדשות עלולה לסכן את ההישג הקודם, מה עוד שבינתיים נתגלע המשבר המדיני בארץ, ואפילו התמימים שבין האמריקנים נעשו לא בטוחים בדבר הגשמתן הנאמנת של המלצות הוועדה האנגלו-אמריקנית. הצעתי לרב שייסע לפולין ויראה את המצב במי-עניו. הוא שמע לעצתי ולביקורו בפולין היה באמת ערך היסטורי. יהדות פולין היתה בימים אלה אחוזת פאניקה, במיוחד הרבבות אשר זה עתה חזרו מרוסיה וטרם השתקעה. הממשלה הפולנית אף היא שינתה את יחסה ליציאת היהודים. היא נוכחה לדעת כי ההסתה האנטישמית ופרעות ביהודים עלולים להיות נשק רבי-עוצמה ביד הכנסיה והחוגים הריאקציוניים נגד המשטר החדש אשר טרם היכה שורשים בעם, ויציאה מהירה של יהודים במיספר רב עשויה לשחרר את פולין מגורם הוסס ומחסום ולסייע עלי-ידי כך בייצובו של המשטר החדש. הממשלה הצ'כוסלובקית, בהשפעתו של טר-החץ יאן מאסאריק ובהסכמת הקומוניסטים, היתה מוכנה לאפשר לפליטים מעבר דרך ארצם ואף להגיש עזרה, בתנאי אחד בלבד — שהזרם לא יעבור את הבריה.

בשובו מפולין מסר הרב ברנשטיין למפקדה דיווח שבין דראמתי על אשר ראה, והוא השיג את הסכמתם של השלטונות הצבאיים לקליטת מאה אלף יהודים מפולין באזורי-הכיבוש האמריקניים בגרמניה ואוסטריה.

מעתה קיבלה הבריחה אופי של מיבצע צבאי. מדי יום ביומו עברו במסע אלף איש את הגבול הפולני-צ'כי עלי-יד גאחור, משם הועברו ברכבות לבראטי-סלאבה ומשם דרך האיוור הרוסי של אוסטריה לווינה. כאן היתה תחנת מיון ובדיקה רפואית במחנות-מעבר, אשר חוקם בבית-החולים לשעבר של הקהילה היהודית עלי-שם רוטשילד. מווינה הועברו הפליטים ברכבות צבאיות בחלקם לאיוור האמריקני של אוסטריה ובחלקם הגדול לגרמניה, לשני מחנות-מעבר גדולים אשר חוקמו עלי-יד הערים תבאוואריות האם ולאנדסהוט, אלה היו מחנות אוהלים גדולים אשר כל אחד קלט 6000—8000 איש. המחנות הללו לא היו בהנהלת אונגריא אלא בהנהלת הצבא, אשר טיפל במישרין במסעל הצלה זה. ממחנות-המעבר הועברו הפליטים למחנות חדשים של אונגריא או גם כתוספת למחנות הקיימים מכבר. תוך שבועות מיספר קמו כשלושים מחנות חדשים, מחוץ לזרם ראשי זה היו עוד פלגים צדדיים בדרך הישנה משטטין לברלין ופלג דרך הים לאיוור הבריטי של גרמניה.

מיבצע כביר זה, אשר החל ביולי והגיע לשיאו באוגוסט ובמחצית הראשונה של ספטמבר, הגיע לסיומו בסוף אוקטובר. כתוצאה ממנו נוספו לאיוור האמריקני

המשלחת הארצישראלית לשארית הפליטה

בגרמניה (כולל את ברלין) כ־70 אלף יתומים, לאוסטריה כ־20 אלף ולאיוור הבריטי כארבעת אלפים.

נדודי ילדים

בתוך תורם הכביר הזה היה פלג אשר ראוי לציון מיוחד, עם הזרימה באו קבוצות קבוצות של ילדים בכל הגילים. רובם היו יתומים, אך היו ביניהם גם ילדים רבים שהיו להם תורים, או לפחות אב או אם, והתורים נסרו אותם בפולין לתנועות הנוער סתוך תקווה כי בדרך זו יזכו הילדים לעליה מהירה. קבוצות אלו הגיעו בקצב מהיר עם מדריכיהן ותוך זמן קצר נתאספו בגרמניה כשלושת אלפים וחמש מאות ילדים בקיבוצי ילדים ונוער. החלטנו להקדיש מסיבת כוחנו לטיפול בילדים אלה. חוקמה מחלקה לעליית הנוער וועדת קשר בה היו מיוצגות כל תנועות הנוער. פנינו לאונר"א בהצעה להקמת מחנות נוער כדוגמת המחנה שהיה קיים בזמן בשטרים. בראש המחלקה לטיפול בילד באונר"א עמדה אז עובדת סוציאלית צעירה מאלבאמה בדרום ארה"ב, לא־יהודיה, שלא היה לה מושג על יהודים ועל ציונות, אך כמגע ההדוק אתנו נעשתה לציונית נלהבת. אונר"א הקימה ועדה לטיפול בילד היהודי אשר בראשה עמדה האשה הג'ל והשתתפו בה באי־סוף תגיונות, הוועד המרכזי, ועד ההצלה של הרבנים ושלושה באי־כוח הסוכנות היהודית. עתה לא עירער עוד איש על זכותנו המוסרית לסוון את פעולות המחלקה ולעתים תספות נתקיימו ישיבות הוועדה לא במיפקדת אונר"א אלא במשרדי הסוכנות.

אונר"א הקימה מחנה גדול בריונהיים לבדיקת הילדים ומיונם. מחנה זה קלט 1200 ילדים. בראש המחנה הועמדה ג'י. ג. ר. מי שהיתה תחילה מנהלת כל הפעולות הסוציאליות של אונר"א באיוור האמריקני, והיא הסתלקה ממשרתה הגבוהה במיפקדה הראשית עלימנט להתמסר לפעולה בשדה ממש. היתה יהודיה מתבוללת אשר כמעט ולא ידעה כלום על יהדותה ורק מתוך המגע עם אנשי ארץ־ישראל התקרבה שוב ליהדות והחליטה להעמיד את עצמה לרשות פעולה בה תוכל לשרת את ענייננו. אתה עבדו שתי שליחות ארצישראליות. מריזנהיים עברו הילדים כעבור זמן־מה למחנות קבועים. מחנות אלה הוקמו על־פי ההשתייכות של הילדים לתנועות הנוער השונות. לא היה קל להגיע את אונר"א שתסכים לריכוז הילדים בהתאם להשתייכותם האירגונית. הרי גם בתוכנו לא כולנו השלמנו עם הדבר כי ילדים קטנים כבר הוגדרו לתנועות שונות וכי לתנועות אלו נמסרה ההשפעה המכרעת על חיי הילדים וחינוכם. אולם עלינו היה לראות את העובדות כפי שהן, ביק אם טובות הן או רעות. הילדים נאספו ואורגנו על־ידי התנועות, המדריכים עברו אתם את כל הדרך רבת־התלאות וכל מי שהיה מנסה לערער על המסגרת התנועתית היה נתקל בהתנגדות נמרצת של המדריכים, אשר בלעדיהם לא היה יכול לטפל בילדים. עליכן ראינו את תפקידנו לא בביטול התנועות אלא בשיתופן במסגרת של עליית־הנוער, בהדרכת המדריכים ובפיקוח על הפעולה החינוכית ועל סדרי המחנות. בעמל רב הצלחנו לקבל גם את הסכמתה של אונר"א לקר זה.

תוך חודשיים הוקמו, נוסף על המחנה בריונותיים ועל המחנה בשטרית, עוד תשעה מחנות-נוער, בכל מחנה עבד שליח או שניים בראש חבר-מדריכים והשליח היה גם עוזרו הראשי של מנהל המחנה מטעם אונר"א. ארבעה-עשר שליחים עבדו במחנות אלה. הילדים נמנו על התנועות: השומר-הצעיר, דרוז, נח"ס, הנוער-הציוני, בני-עקיבא ואגודת-ישראל, וזוהי עוד מחנה אחד, מחנה הקואור-דינאציה. באביב 1946, עם בוא הורם הגדול מרוסיה לפולין, הושג שם הסכם בין ארבע התנועות הלא-דתיות כי ילדים עד גיל 14 וכן תיכדים הגאולים מבתי הנוצרים לא יוגדרו לתנועות אלא יתחנכו במסגרת כללית שבהנהלתה תשתתפות כל ארבע התנועות עליידי מדריכים. הסכם זה, לצערנו, לא האריך ימים ונוסף על קיום הקואורדינאציה הגדירה כל תנועה גם ילדים לעצמה, כך שלמעשה נתוספה הקואורדינאציה כתנועה המסיימת על ארבע התנועות והיא כללה בעיקר ילדים גאולים.

המחלקה לעליית-הנוער היתה מטפלת בכל העניינים הנוגעים למחנות-הילדים, במשא-ומתן עם אונר"א ועם הביונט בעניינים החומריים, בהדרכת המדריכים בימריעין וסמינריונים, בריכוז מורים למחנות, בהרשאת ספרי-לימוד, בהוצאת עיתון לילדים, גיצינים ובעלייתם של הילדים.

שינוי דמותה של שארית-הפליטה

אכן תורומה הגדולה שנתנה את פניה של שארית-הפליטה במחנות מן היסוד. מיספר היהודים באיזור האמריקני של ברמניה ובברלין גדל פירשנים מאז ראשית הקיץ ולמעלה מפיישלושה מאז ראשית השנה האזרחית. גם הרכב האוכלוסיה שנתה תכלית שינוי. מיספר הילדים בגילים 1-5 שנים עלה מ-400 בראשית השנה ל-6,000 בסופה, מיספר הילדים בגילים 6-17 עלה מ-2,800 ל-17,500. על הילדים היתומים סיפרנו כבר בפרק הקודם, אך התופעה הבולטת ביותר והמבדילה את הבאים מרוסיה מיוצאי מחנות-הריכוז היא כי באו משפחות שלמות והיסוד המשפחתי הוא המאפיין ציבור זה ואילו המשותחרים ממחנות-הריכוז היו ברובם המכריע בודדים, איברים-איברים של משפחות מרוסקות.

המחנות החדשים אשר תחתקנו עבור פליטי פולין היו לרוב במצב גרוע מן המחנות הקודמים. הצפיפות בהם היתה איומה הנוכחית את ימי לאנדסברג מלפני שנה. ראינו צורך לעמוד לימינם של הפליטים החדשים בסידוריהם הראשונים והעברנו כמעט את כל השליחים מן המחנות הוותיקים והמסודרים למחנות החדשים. ההתפתחות בארץ-ישראל, לרוע מזלנו, לא הקלה עלינו את המלאכה. בוי בזמן אספנו את שרידי יהדות מורח-אירופה, ובעיקר את שרידי יהודי פולין, שבט שלם אשר חגר את מותניו ועקר עצמו ממקום מגוריו מזה דורות, וריכוזו אותם בחטיבה אחת במקלט-הלילה הרעוע הנקרא מחנות אונר"א; בריבונן החמיר ותלך המאבק הציוני על חירותנו ועל עצם קיומנו.

באוגוסט 1946, בימי שיא תבריחה, התכוננה ממשלת המאנדאט להנחית מכה ניצחת להעפלה היהודית ותחלה פרישת הגירושים לקפריסין. לאור התפתחות דיאלקטית זו היינו חייבים לחשב מחדש את דרכנו בתוך

המשלחת הארצישראלית לשארית הפליטה

שארית הפליטה וטבעי הדבר כי דווקא עם שוך המעמסה הגדולה, כאשר הגיעה לסיומה התנועה הגדולה מפולין שבישי הקיץ ריתקה את כל תשומת-הלב של הציבור, עמדו רבים המומים ונבוכים מול המציאות החדשה של עשרים רכבות פליטים במחנות גרמניה ואוסטריה הצופים לעבר החוף ואינם יכולים להגיע אליו. לא ייפלא הדבר כי לאור מציאות זו נמצאו אנשים אשר נפלה רוחם וסקעו בהרהורי ספק: האמנם צדקנו בדרכנו או שמא הלכנו שולל אחרי אשליה ועלולים אנו להמיר אסון על הציבור שנתן בנו את אמונו. גם מנהיגים ציוניים ואנשי הרוח לא היו פטורים מייסורי מצפון אלה. זכויות לי ישת שיהות עם מנהיג של מפלגת ציונית אשר הוכיח אותנו במלים נמרצות כי הווי המחנות לא רק מנוון את האדם אלא מבטל בו צלם אלוהים וצלם אנוש, כי אין שבט בישראל כה ירוד וכה בזוי מירשבי המחנות, וכי רק תפקיד אחד עומד לפנינו: ביטול מידי של המחנות בכל דרך שהיא. ודאי, עדיפה עליה והעפלה; אך גם הגירה לארצות אירופה ואף הגירה אל מעבר לים לא תגונה, אם בזה יוסר תסיוט של הישיבה במחנות. סופרת ציונית עינתה את עצמה ואותי בשאלה, אם יושבי המחנות לא ימרדו בנו כאשר הטעינו אותם; ואם טעלנו, „הרכבת התחתית לארץ-ישראל“, לא יביא, במפנה אירוני של ההיסטוריה, לתקמתו מחדש של יישוב יהודי גדול בגרמניה. אם תוך תקופה קצרה לא נוכל לפתור את בעיית העליה, הרי הפניין יימאס לא רק על הפליטים אלא גם על השלטונות האמריקניים ואלה יסייעו להיאחזותם של הפליטים במשק הגרמני.

לא יכולנו להכחיש כי כל הסכנות הללו לא היו ברורות מן הלב. אולם לעומת כל המקטרגים רואיי-שהורות ומרפיידיים הדגשנו וחורגנו להדגיש כי אין לראות את גורלם של העקורים יושבי המחנות כבעיית נפרדת משאלת עתידו של העם היהודי בכלל. הייתי משוכנע כי נכנסנו לשלב המכריע של מאבקנו לעצם קיומנו הלאומי, כי המערכה של השנים הקרובות תכריע אם תקום מדינת עברית ובה ייסדו שרידי עמנו או אם תיכרת תקוותנו ותיושבו בארץ וכן קיבוצי היהודים בתפוצות יהיו גידונים לניזון ואולי לכלית. והואיל וראיתי רק את הברירה האיומה הזו לפני, לא הפחידה אותי חומרת מצבם של הפליטים. למערכת הגורלית על קיומו של עם ישראל היוו רשאים וחייבים לגייס כל כוח, ושארית-הפליטה תנמצאת בדרך לארץ תיחות ומהווה כוח במאבקנו. להצלחתנו במערכה היה נחוץ שהיישוב יוכל לעמוד בה ושיקבוצי היהודים יוכלו להגיע לעזרתו ויכלו להתאחד אתו. בריחת היהודים מגזרה-אירופה, ואפילו ישיבתם הזמנית במחנות, היתה אחת הדרכים להבטחת רציפותה של העליה, להבטחת המבצע הבלתי-פוסק בין היישוב לבין התפוצות.

כזו היתה תאבונה שלנו. זה היה מקור אמונתנו ומקור כוחנו לעמוד במערכה ולהמשיך בעבודתנו בימים האפלים של סתיו וחורף תשי"ז. בספטמבר 1946 אמרתי במעצמה של שארית-הפליטה כי עד לפתרון מלא של בעייתם העבורה שלוש שנים. אך כדי לעבור את התקופה הרת-הסכנות בראש שלם ובקומה זקופה, כדי לשמור על שארית-הפליטה כגורם חיובי במאבקנו, היה צורך שתהיה בתנועה מתמדת וזוהי צורך לספל בה עלי-מנת לשמור על רמתה המוסרית ודריכותה הציונית.

את הפקידיו בתקופת החדשה של שלטונם הגרמני (1) והגברת העליה וההעפלה; (2) הרחבת מסגרתה של ההכשרה החקלאית והרפואית והעסקה להמונים; (3) דאגה להינוך ולטיפול בילד; (4) חינוך להגנה עצמית; (5) סיוע לפעולה ציונית בכל צורותיה, שאלות אלו עמדו לדיון בכינוס הכללי של המשלחת אשר נתקיים בנובמבר 1946 בברנסטגאון. בתחילה היו לנו ספקות אם לקיים את הכינוס דווקא במקום זה, מקום מושבו ואהוב של הגדול בצורני ישראל, אך לבסוף הכריעה הנוחיות הסכנית. במקום היו שני בתי-מדרש, אשר העמדו לרשותנו, אחד שהופקע עבור הוועד המרכזי של שארית-ההפליטה והשני שימש קייטנה של מחנה הפליטים בלאנדסברג. ואמנם היתה זו תמונה מזרח ומסעירה כאחד. בלב האלפים, לרגלי החר בו התנוסס פעם ארמון של הישר, בתאספו כמאה שליחים ארצישראלים ודנו על דרכם בתוך שארית ישראל, דנו על המתכנת היהודית של זמננו. לא נמסור כאן דו"ח על מהלך הכינוס, אלא נעמוד על הבעיות אשר העסיקו את הכינוס. בכינוס זה סוכמה דרכנו והוגדר היסוד הרעיוני אשר עליו מרשתת עבודת הבריתה וההעפלה ועבודתנו בתוך שארית-הפליטה.

בסתיו 1946 יכלה המשלחת להתחיל סוף-סוף גם בפעולה באוסטריה. אוסטריה היתה בשנת 1946 לארץ-המעבר העיקרית ליהודים הבורחים ממזרח-אירופה וזאת היתה כנראה הסיבה שהגיעה את השלטונות להתנגד לכניסת משלחת מטעם הסוכנות היהודית. רק באוקטובר 1946 התגברנו על הקשיים ופתחנו בפעילות באיזור האמריקני ובורית. תאופי המיוחד של אוסטריה, שעבר אותה בשנת 1946 למעלה ממאה אלף פליטים יהודים, אך מיספר הפליטים באותה ארץ לא עלה אף פעם על 25 אלף, שיות גם למשנחת אופי גבול מזה של המשלחת בגרמניה. השפיעה גם העובדה ש"הבריחה" עבדה במקום שנה תמימה לפני בוא המשלחת ומשום-כך לא הוגשם באוסטריה איחוד מלא של כל הפונקציות הציוניות כפי שנעשה בגרמניה. המשלחת באוסטריה היתה בראשיתה חלק של המשלחת בגרמניה וכפופה להוראותיה, אולם במרוצת הזמן הגיעה לעצמאות מוחלטת, אם-כי עבודתה התנהלה תוך שיתוף-פעולה הדוק עם המשלחת בגרמניה. במסגרת סקירה זו לא נעמוד על הפעולה באוסטריה, אך דברים רבים הנאמרים על גרמניה נוחים יפה גם לגבי אוסטריה.

במשך כל שנות פעולתנו היה לנו מגע מועט באופן יחסי עם שרידי היהדות הגרמנית. מיספרם הגיע ל-17,000 בערך, מזה קרוב למחצית בברלין והשאר פוזרים בכל שטחי הכיבוש. רבים היו ביניהם הזקנים ואנשים שחיו בגישואי-ערובה ורק הדות לעובדה זו ניצלו בשנות השואה. ציבור זה היה ברובו נטול כל ערכים יהודיים וגם חסר רצון לבנות את חייו מחדש. בברלין, בה היתה קיימת קהילה של יהודים גרמנים עם קרוב ל-8000 חברים, שיתפנו פעולה עם הקהילה, אך בשאר המקומות לא היה לנו עניין מיוחד בהם. גם בעת העליה ההמונית לא עלו מקיבוץ יהודי זה אלא כשלושת אלפים איש בלבד.

IN THIS ISSUE

With the appearance of *Yalkut Moreshet* No. 39 we submit to our readers a list of contents of all that appeared since publication began on December 1963. • During seventeen successive years of appearance, original and documentary material appeared in the *Yalkut*. We published studies, essays and research treatise that were written by famous writers, historians and intellectuals who dealt with the history of our people during World War II, and also those who fought against the Nazi enemy or who were imprisoned in the Ghettos and in Concentration Camps and dispersed throughout vast areas of the U.S.S.R. • We hope that this publication and its various sections will help anyone who seeks material on this period and is interested in studying it from trustworthy sources, in order to deepen knowledge and understanding.

Sources and Evidence

Chaim Yabih, who served as the first representative of the State of Israel in Germany, when he was the head of the Palestine Jewry's mission to the Jewish survivors within the framework of UNRRA's activities (1945), wrote immediately upon completion of this mission a detailed review on D.P. camps in this country. Those camps were one of the most important factors in the struggle for rescue and immigration in the Zionist effort to establish the Jewish State. This document was written up and was presented as a genuine document after the events of those days.

During the war Joseph (Izeta) Holtz (born in Kalish, Poland) fled with his family to the town of Slonim. In his memories and testimony, a part of which we publish here, the writer describes the fate of the Jews of Slonim from the first day of the German occupation until the final liquidation of the Ghetto. After the war the Holtz family immigrated to Israel. Joseph died in 1975. His manuscript was submitted by his widow, Gutta, to the "Moreshet" Archives.

Articles

Chaim Shatzker, a senior lecturer at the Hebrew University in Jerusalem, examines in his essay, resulting from his researches, the cooperation between the Jewish Youth Movement and the Hechalutz Organization in Nazi Germany.